

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πολυτεχνική σχολή
Τμήμα Μηχανικών οικονομίας και διοίκησης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών σπουδών
«Οικονομική και διοίκηση για μηχανικούς»
Κατεύθυνση III: «Διοίκηση και Οικονομία Δημόσιων Οργανισμών και
Φορέων»

Διπλωματική Εργασία

***«Το πλαίσιο και τα όρια της οικονομικής
αλληλεγγύης της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα»***

Επιβλέπων Δρ. Γεώργιος Γαλατσίδα

Φοιτήτρια: Τομάζου Μαρκέλλα Α.Μ. 2332019028

Χίος 2022

[1]

«Είμαι η συγγραφέας αυτής της Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας και κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων ή ιδεών, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά, ειδικά για τη συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία».

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική εργασία στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος «Οικονομική και διοίκηση για μηχανικούς» Κατεύθυνση III: «Διοίκηση και Οικονομία Δημόσιων Οργανισμών και Φορέων». Σ' αυτό το σημείο αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω ορισμένους από τους ανθρώπους που γνώρισα, συνεργάστηκα μαζί τους και έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίησή της παρούσας εργασίας.

Αρχικά θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου Δημήτριο και Αργυρώ, για την συνεχή στήριξή τους σε ότι επιλέξω να ακολουθήσω.

Επίσης θα ήθελα ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας, κ. Γεώργιο Γαλατσίδα για την πολύτιμη καθοδήγηση του, την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, όπου τα πλούσια πνευματικά προσόντα και το ήθος του συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Δεν θα μπορούσα να μην εκφράσω και τις ευχαριστίες μου στους καθηγητές κ. Δούνια και κ. Κόκκινου που δέχτηκαν να είναι μέλη της τριμελούς επιτροπής αξιολόγησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Περιεχόμενα

<i>Ευχαριστίες</i>	3
<i>Περιεχόμενα</i>	4
<i>Περίληψη</i>	6
<i>Πρόλογος</i>	7
Κεφάλαιο 1^ο Η Έννοια της Αλληλεγγύης	8
1.1 Η Αλληλεγγύη στα Κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	8
1.2 Ευρωπαϊκή συνεργασία στον χρηματοοικονομικό τομέα και οικονομική αλληλεγγύη.13	
1.3 Ευρωπαϊκός μηχανισμός σταθερότητας και η ρήτρα μη διάσωσης.	14
Κεφάλαιο 2^ο Αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης(ΕΟΔ)	20
Κεφάλαιο 3^ο: Η εξέλιξη της έννοιας της Ευρωπαϊκής Αλληλεγγύης σε σχέση και με αφορμή το Ελληνικό πρόβλημα	25
3.1 Η σφυρηλάτηση της έννοιας της αλληλεγγύης στην πρώτη φάση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.....	25
3.2 Ευρωπαϊκή αλληλεγγύη : Σε ποιο σημείο βρισκόμαστε; Πρέπει να ενισχυθεί και με ποιον τρόπο;	28
3.2.1 Αλληλεγγύη : μια εξελικτική έννοια	28
3.2.2 Αλληλεγγύη για τα κράτη μέλη και τους πολίτες.....	28
3.2.3 Αλληλεγγύη και δημοκρατία	29
3.2.4 Αλληλεγγύη και ευθύνη	30
3.2.5 Αλληλεγγύη και αμοιβαιότητα	32
3.3 Η περίπτωση της Ελλάδας και οι πρώτοι μεγάλοι προβληματισμοί στην εφαρμογή της αλληλεγγύης	33
3.3.1 Το Πρώτο και το Δεύτερο Πρόγραμμα Στήριξης της Ελληνικής Οικονομίας.....	35
3.3.2 Το Τρίτο Πρόγραμμα Στήριξης της Ελληνικής Οικονομίας.....	41
3.4 Η επίδραση του επιπέδου αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην επίδειξη οικονομικής αλληλεγγύης.	46
3.5 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στην οικοδόμηση πνεύματος οικονομικής αλληλεγγύης.	49
3.6 Μιαπρόταση ουσιαστικής αλληλεγγύης των ευρωπαίων για την ελληνική οικονομία: Ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης	51
Συμπεράσματα	54
Βιβλιογραφία	57
Βιβλιογραφία σε Τύπο- Διαδίκτυο.....	58
Αναφορές σε κείμενα Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	59

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1	Πρώτο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας(σε δις Ευρώ)...	39
Πίνακας 2	Δεύτερο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας(σε δις Ευρώ).	39
Πίνακας 3	Τρίτο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας(σε δις Ευρώ).....	45

Περίληψη

Σκοπός της διπλωματικής αυτής εργασίας είναι να εξετάσουμε και να εκτιμήσουμε το επίπεδο αλληλεγγύης που επέδειξαν οι χώρες-μέλη της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα και να αξιολογήσουμε τα περιθώρια βελτίωσής του καθώς και τους παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται αυτή η βελτίωση.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κύρια κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της αλληλεγγύης και το μεγάλο εύρος αποκλίσεων στην εφαρμογή της. Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφονται οι αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης. Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με την περίπτωση της Ελλάδας και την κατανόηση του ελληνικού προβλήματος και τη σημασία του για την Ευρωζώνη. Το τέταρτο κεφάλαιο πραγματεύεται την εξέλιξη της έννοιας της αλληλεγγύης στο χώρο της οικονομίας από την επίδραση του ελληνικού προβλήματος και την ανάγκη που εξυπηρετεί ο μόνιμος μηχανισμός διάσωσης που με αφορμή αυτό το πρόβλημα ιδρύθηκε.

Μετά από καθυστερήσεις, αμφιταλαντεύσεις και μεγάλες θυσίες του ελληνικού λαού δημιουργήθηκε ο μόνιμος ευρωπαϊκός μηχανισμός διάσωσης χωρών-μελών με προβλήματα χρηματοδότησης. Ο μηχανισμός αυτός αποδεικνύεται απαραίτητος για τη λειτουργία της Ευρωζώνης και γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να εξετάσουμε την ανάγκη και τις συνθήκες δημιουργίας του και μέσω αυτού να εξετάσουμε το επίπεδο αλληλεγγύης που υπάρχει μεταξύ των χωρών-μελών και τα περιθώρια βελτίωσής του.

Πρόλογος

Η έννοια της αλληλεγγύης είναι ο θεμέλιος λίθος για την οικοδόμηση μιας οικειοθελούς ένωσης χωρών, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως, όσο εύκολο σχετικά είναι να οριστεί θεωρητικά, τόσο πολύ δύσκολο είναι να προσδιοριστεί και να εφαρμοστεί στην πράξη. Ακόμα πιο δύσκολο να γίνει αυτό είναι στο πεδίο της οικονομίας και των διαφόρων συμφερόντων που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων χωρών-μελών.

Είναι, λοιπόν, πολύ χρήσιμο και σημαντικό να κατανοήσουμε και να εκτιμήσουμε το επίπεδο αλληλεγγύης που υπάρχει μεταξύ των εταίρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης στους διάφορους τομείς και κυρίως στον οικονομικό τομέα.

Η περίπτωση της πτώχευσης της ελληνικής οικονομίας ήταν το πρώτο μεγάλο πρόβλημα και ο πρώτος ισχυρός κλονισμός που δέχθηκε το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Δεν υπήρχε πια καιρός για λόγια αλλά είχε έρθει πλέον ο καιρός για δράση. Άρα είναι σημαντικό να δούμε και να κατανοήσουμε τον τρόπο που η Ευρωζώνη αντιμετώπισε το ελληνικό πρόβλημα και να αποτιμήσουμε την αποτελεσματικότητα που επιτεύχθηκε στη διαδικασία επίλυσής του.

Κεφάλαιο 1^ο Η Έννοια της Αλληλεγγύης

Η αλληλεγγύη αποτελεί θεμελιώδη αξία στο οικοδόμημα της Ένωσης, λόγω της αλληλεξάρτησης που υπάρχει μεταξύ των κρατών-μελών, στην κατεύθυνση της διατήρησης ενός κοινού σχεδίου. Τα κράτη-μέλη, δηλαδή, δεσμεύονται σε αμοιβαία στήριξη επειδή γνωρίζουν ότι η μοίρα του ενός εξαρτάται από τη μοίρα του άλλου. Από την άποψη αυτή, διακρίνονται δύο διαφορετικά κίνητρα αλληλεγγύης στην Ένωση: *το κίνητρο της αμοιβαιότητας και συνεργασίας* και *το κίνητρο του ίδιου συμφέροντος*. Στην πράξη, πάντως, η ρητορική περί αλληλεγγύης στην Ένωση δεν επαληθεύεται πλήρως. Τα παραδείγματα της διαχείρισης δύο πρόσφατων κρίσεων, της οικονομικής και της προσφυγικής, αποτελούν σχετικές ενδείξεις. Παράγοντες όπως η απουσία μίας ισχυρής ευρωπαϊκής ταυτότητας, η κυριαρχία του σκληρού νεοφιλελευθερισμού και η συνακόλουθη υπέρμετρη έμφαση στην ατομική ευθύνη, έχουν προκαλέσει πλήγματα στην εκδήλωση αλληλέγγυας στάσης μεταξύ των κρατών- μελών. Τα πλήγματα αυτά επηρεάζουν δυσμενώς και το πεδίο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής, παρά τις διακηρύξεις για τους κοινωνικούς στόχους της Ένωσης και την παραδοσιακή υπεράσπιση της κοινωνικής προστασίας από τους Ευρωπαίους πολίτες. Για την υλοποίηση των συγκεκριμένων στόχων θα πρέπει να εφαρμοστούν αρχές όπως *η αναδιανεμητική* και *η αρχή της καθολικότητας*, πράγμα δύσκολο όταν μία από τις αξίες στις οποίες εδράζουν, η αξία της αλληλεγγύης, είναι εξασθενημένη.

1.1 Η Αλληλεγγύη στα Κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μία επισκόπηση βασικών κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, από τη σύστασή της, γίνεται επίκληση στον όρο αλληλεγγύη, ως καθοριστικό στοιχείο για τη δημιουργία και την ανάπτυξη της. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι καθώς η Ένωση ωριμάζει, ο όρος εμφανίζεται ολοένα και συχνότερα στα κείμενά της και υπεισέρχεται σε ολοένα και περισσότερους τομείς πολιτικής.

Ο όρος αλληλεγγύη απαντάται ήδη από το 1950, στη Διακήρυξη του Schuman, το κείμενο που θεωρείται το σημείο εκκίνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην περίφημη αυτή διακήρυξη, ο Schuman υποστήριξε ότι η Ευρώπη «θα οικοδομηθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα, τα οποία δημιουργούν κατ' αρχάς μία *de facto*

αλληλεγγύη», αναδεικνύοντας την αλληλεγγύη σε πρωτεύον χαρακτηριστικό για την αποτελεσματική συνύπαρξη των χωρών σε ένα ενιαίο σύστημα (Χατζάκης, 2016, σελ.340-341).

Η Ευρώπη υπό την έννοια της Ενωμένης Ευρώπης εμπνεύστηκε και ιδρύθηκε στα αποκαΐδια του πολέμου, δεδομένου ότι η Διακήρυξη διατυπώθηκε 5 χρόνια μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και απέβλεπε πρωτίστως στην εγκαθίδρυση ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των χωρών (Χατζάκης, 2016, σελ.340-341).

Στη Συνθήκη που ακολούθησε, τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) περιλαμβανόταν μία μάλλον τυπική αναφορά του όρου, σαν επανάληψη της διατύπωσης του Schuman, σχετικά με τη θεωρητική βάση στην οποία θεμελιώθηκε η ίδρυσή της. Όμοια, σε επόμενες Συνθήκες, αν και η χρήση του όρου έγινε ελαφρώς συστηματικότερη, κατά κανόνα παρέμεινε γενική, υποδηλώνοντας κυρίως το πνεύμα της εκάστοτε Συνθήκης. (Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) Μούσης, Ν., 2008, σελ.13-16)

Ωστόσο, σταδιακά ο όρος εμπλούτισε τις αναφορές στην Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική Ασφάλειας της Ένωσης: «Τα κράτη-μέλη υποστηρίζουν ενεργά και χωρίς επιφύλαξη την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Ένωσης, με πνεύμα αμοιβαίας πίστης και αλληλεγγύης» (Συνθήκη του Μάαστριχτ, Άρθρο 1.1., Παρ. 4).

Η πιο πρόσφατη εκ των Συνθηκών, η Συνθήκη της Λισαβόνας, και δη η Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) του 2012, εμπεριέχει την πλέον αυξημένη χρήση του όρου, γεγονός που συνδέεται άρρηκτα με την ενίσχυση της αλληλεξάρτησης των κρατών-μελών με την πάροδο των χρόνων. Ειδικότερα, στο Άρθρο 2 της ΣΕΕ, που σκιαγραφεί τον αξιακό χαρακτήρα της Ένωσης, σημειώνεται πως πρόκειται για μία κοινωνία που χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από την αλληλεγγύη. Στην παράγραφο 3 του Άρθρου 3 της ΣΕΕ γίνεται λόγος για τη διαγενεακή αλληλεγγύη και επιπλέον, λίγο παρακάτω, σημειώνεται πως «Η Ένωση προάγει [...] την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών». Πέρα από τις ενδοενωσιακές σχέσεις, στην παράγραφο 5 του ίδιου Άρθρου, η οποία αναφέρεται στις σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο, ορίζεται πως η Ένωση συμβάλλει, μεταξύ

άλλων, στην «αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών». Ακόμη, στα άρθρα 21 και 24 της ΣΕΕ προβλέπεται η ύπαρξη, η ενίσχυση και η ανάπτυξη της αλληλεγγύης στην εξωτερική δράση της Ένωσης και στην κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας της Ένωσης, αντίστοιχα. Από τα σημαντικότερα άρθρα για την τρέχουσα περίοδο, με τις αυξημένες προσφυγικές - μεταναστευτικές ροές προς την Ευρώπη, είναι το Άρθρο 67 της ΣΛΕΕ, στην παράγραφο 2 του οποίου αναφέρεται πως η Ένωση «αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της μετανάστευσης και του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων, η οποία βασίζεται στην αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών». Ανάλογης σημασίας είναι το Άρθρο 80 της ΣΛΕΕ. Σύμφωνα με αυτό, οι πολιτικές σχετικά με τους ελέγχους στα σύνορα, το άσυλο και τη μετανάστευση και η εφαρμογή τους «διέπονται από την αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών-μελών». (Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ) & Συνθήκη λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η έννοια της αλληλεγγύης περιορίζεται στην τρομοκρατική ή κάποια άλλη καταστροφή, όπως η «Ρήτρα Αλληλεγγύης», που περιλαμβάνεται στο Άρθρο 222 της ΣΛΕΕ, ύστερα από τις πρόσφατες τρομοκρατικές επιθέσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις (Βρυξέλλες, Νίκαια, Βερολίνο κ.ά.). Η Ένωση και τα κράτη-μέλη της ενεργούν από κοινού, με πνεύμα αλληλεγγύης, εάν ένα κράτος-μέλος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση ή πληγεί από φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή» είχε προβλεφθεί η ύπαρξη της αλληλεγγύης στα κράτη-μέλη.

Επιπλέον με τη Ρήτρα μη-διάσωσης (no bail-out) που υπογράφηκε στην συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο Μάαστριχτ στις 07/02/1992, αρχίζει και προσδιορίζεται η έννοια της «οικονομικής αλληλεγγύης» που οι εταίροι ολοένα και πιο συχνά και με αυξανόμενο ρυθμό χρησιμοποιούν από τότε για όλα τα προγράμματα οικονομικής συνδρομής ή διάσωσης προς χώρες-μέλη με χρηματοδοτικά προβλήματα οποιουδήποτε είδους και ειδικότερα για τα προγράμματα διάσωσης της ελληνικής οικονομίας. Πρόκειται για το είδος της αλληλεγγύης που παρέχεται με όρους και δεσμεύσεις, συχνά τιμωρητικού χαρακτήρα (με στόχο την αποτροπή οποιασδήποτε απόπειρας επανάληψης στο μέλλον), και βασίζεται στη δέσμευση της πληττόμενης χώρας ότι ακολουθεί το δρόμο των απαραίτητων και συμφωνούμενων μεταρρυθμίσεων καθώς και της δημοσιονομικής προσαρμογής, σταθερότητας και υπευθυνότητας.

Επίσης στο Άρθρο 102, απαγορεύονται οποιουδήποτε είδους πιστωτικές διευκολύνσεις από την ΕΚΤ ή από τις κεντρικές τράπεζες, εκτός της διάθεση

αποθεμάτων από τις κεντρικές τράπεζες προς τα πιστωτικά ιδρύματα που ανήκουν στο Δημόσιο ή τον Ιδιωτικό τομέα (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992).

Συγκεκριμένα στο Άρθρο 104 Β αναφέρεται: «Η Κοινότητα δεν ευθύνεται για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι κεντρικές κυβερνήσεις, οι περιφερειακές, τοπικές ή άλλες δημόσιες αρχές, άλλοι οργανισμοί δημοσίου δικαίου ή δημόσιες επιχειρήσεις των κρατών μελών, ούτε τις αναλαμβάνει, με την επιφύλαξη των αμοιβαίων χρηματοοικονομικών εγγυήσεων για την από κοινού εκτέλεση ενός συγκεκριμένου έργου. Κανένα κράτος μέλος δεν ευθύνεται για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι κεντρικές κυβερνήσεις, οι περιφερειακές, τοπικές ή άλλες δημόσιες αρχές, άλλοι οργανισμοί δημοσίου δικαίου ή δημόσιες επιχειρήσεις άλλου κράτους μέλους, ούτε τις αναλαμβάνει, με την επιφύλαξη των αμοιβαίων χρηματοοικονομικών εγγυήσεων για την από κοινού εκτέλεση ενός συγκεκριμένου έργου» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992).

Η ρήτρα αυτή έρχεται να συμπληρώσει το Σύμφωνο σταθερότητας και αποσκοπεί στο να εξασφαλίσει ότι κανένα κράτος μέλος δεν μπορεί να χρησιμοποιεί την δημοσιονομική του αυτονομία για να υποπέσει σε πταίσμα εις βάρος άλλων κρατών μελών. Ο στόχος είναι να εξασφαλισθεί ή ευθύνη του κάθε κράτους για το εθνικό του έλλειμμα ώστε να αποφευχθεί ο ηθικός του κίνδυνος.

Σύμφωνα με το άρθρ.122 της ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο των Υπουργών μπορεί σε εξαιρετικές καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, όπως εάν ανακύψουν σοβαρές δυσκολίες στον εφοδιασμό με ορισμένα προϊόντα ιδίως στο τομέα της ενέργεια με σκοπό να αναλάβουν δράση και να προσφέρουν βοήθεια. (BorgerV., 2013 υποσημ. 1, σελ.14)

Επιπροσθέτως όταν ένα κράτος μέλος αντιμετωπίζει δυσχέρειες ή διατρέχει μεγάλο κίνδυνο στο να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες που σχετίζονται με φυσικές καταστροφές ή έκτακτες περιστάσεις που ξεφεύγουν από τον έλεγχο του, το Συμβούλιο μπορεί να αποφασίσει να του χορηγήσει, υπό ορισμένους όρους, χρηματοδοτική ενίσχυση. (Άρθρο 122 - Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Επιπλέον το άρθρο 143 της ΣΛΕΕ έχει προβλέψει ειδική διαδικασία «αμοιβαίας συνδρομής » για τα κράτη μέλη που δεν έχουν εισέλθει στην ζώνη του Ευρώ και αντιμετωπίζουν κρίση του ισοζυγίου πληρωμών. Μετά από πρόταση της Επιτροπής, το Συμβούλιο των Υπουργών μπορεί να δώσει έγκριση σε διάφορα μέτρα, όπως συντονισμένες ενέργειες διεθνών οργανισμών, όπως για παράδειγμα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ή εθελοντικά δάνεια από άλλα κράτη μέλη. (Κότιος Α., Παυλίδης

Γ., 2012)

Γενικές διατυπώσεις των υποχρεώσεων των κρατών- μελών για αλληλεγγύη υπάρχουν και αλλού στη Συνθήκη, όπως στο Άρθρο 122 της ΣΛΕΕ, όπου ορίζεται ότι το Συμβούλιο πρέπει να ενεργεί σε «πνεύμα αλληλεγγύης», προκειμένου να βοηθήσει ένα κράτος-μέλος που υφίσταται σοβαρή έλλειψη στην παροχή βασικών προϊόντων ή υπηρεσιών και ειδικά στον τομέα της ενέργειας. Παρόμοια αναφορά για τον τομέα της ενέργειας γίνεται στο Άρθρο 194 της ΣΛΕΕ. στον τομέα της Κοινωνικής Πολιτικής, ουσιαστική αναφορά γίνεται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που κατέστη νομικά δεσμευτικός με τη Συνθήκη της Λισαβόνας και διαθέτει πλέον ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες. Στο τέταρτο κεφάλαιο του Χάρτη, υπό τον τίτλο «Αλληλεγγύη», περιλαμβάνονται συνολικά 12 Άρθρα, με αναφορές στο δικαίωμα στην εργασία, στα δικαιώματα και τις συνθήκες εργασίας των εργαζομένων καθώς και στην εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής (Άρθρα 27-33). Ακόμη, υπάρχουν προβλέψεις για την Προστασία της υγείας (Άρθρο 35), την Πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος (Άρθρο 36), την Προστασία του περιβάλλοντος - υπονοείται εδώ και η διαγενεακή αλληλεγγύη (Άρθρο 37) και την Προστασία του καταναλωτή (Άρθρο 38). Στο Άρθρο 34 του Χάρτη, σχετικά με την Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή, δηλώνεται πως αναγνωρίζεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες σε περιπτώσεις μητρότητας, ασθένειας, εργατικού ατυχήματος κ.ά. για τα πρόσωπα που διαμένουν και διακινούνται νόμιμα στην Ένωση. Επίσης, αναφέρεται πως η Ένωση λαμβάνει μέτρα και στην κατεύθυνση της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας (π.χ. στεγαστική βοήθεια σε άτομα χωρίς επαρκείς πόρους). (Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Είχε προηγηθεί, το 2002, η δημιουργία του Ταμείου Αλληλεγγύης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΤΑΕΕ) για την αντιμετώπιση μεγάλων φυσικών καταστροφών.

Τέλος, στην Διακήρυξη της Ρώμης, που υπογράφηκε στις 25/03/2017, με αφορμή τη συμπλήρωση 60 χρόνων από τη δημιουργία της Ένωσης, οι ηγέτες των κρατών-μελών έκαναν μία ακόμη αναφορά στην αλληλεγγύη: «Θα κάνουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση πιο δυνατή και πιο ανθεκτική, μέσω ακόμη περισσότερης ενότητας και αλληλεγγύης ανάμεσά μας και μέσω του σεβασμού των κοινών κανόνων». Με άλλα

λόγια, εξέφρασαν την πρόθεσή τους για εγκαθίδρυση πιο αλληλέγγυων σχέσεων, αποβλέποντας στην ισχυροποίηση της Ένωσης.(Διακήρυξη της Ρώμης)

Ο Χάρτης ανακηρύχθηκε επίσημα στη Νίκαια, τον Δεκέμβριο του 2000. Το κεφάλαιο περί αλληλεγγύης σηματοδοτούσε τότε τον συμβιβασμό των κεντρικών πολιτικών ιδεολογιών στην Ευρώπη, κάτι που διαφαίνεται και στη Συνθήκη της Λισαβόνας, αν και πλέον διακρίνεται ταυτόχρονα η ισχυρότερη επίδραση της χριστιανοδημοκρατικής ιδεολογίας. (Stjernø, 2011 page156-176)

1.2 Ευρωπαϊκή συνεργασία στον χρηματοοικονομικό τομέα και οικονομική αλληλεγγύη.

Όσον αφορά τον χρηματοοικονομικό τομέα ειδικότερα, σε καμία συνθήκη δεν έχει γίνει κάποια ρητή αναφορά σε θέματα αλληλεγγύης των κρατών-μελών σε περιπτώσεις χρηματοδότησης ελλειμμάτων ή χρεών (Χατζάκης, 2016, σελ.342-343).

Πόσο μάλλον δεν είχε γίνει ποτέ λόγος για τη δημιουργία κάποιου ευρωπαϊκού μηχανισμού διάσωσης για την περίπτωση που κάποιο ευρωπαϊκό κράτος έφτανε στα όρια της χρεοκοπίας. Μόνο κάποιες αναφορές και γενικές νύξεις γίνονταν κατά καιρούς στο ευρώ-ομόλογο, τον δανεισμό δηλαδή από κοινού (με κοινούς όρους και επιτόκιο) όλων των χωρών-μελών και την κατανομή των πόρων στο εσωτερικό της Ένωσης ανάλογα με τις ανάγκες.

Και πάλι όμως χώρες όπως η Γερμανία (ήταν διατεθειμένη να εγκαταλείψει το δικό της πολύ σκληρό μάρκο αλλά με πολλές προϋποθέσεις) και η Ολλανδία (θεωρούσε το εγχείρημα ρομαντικό χαρακτηριστικά βεβαιώνει », ο Ολλανδός πρώην επίτροπος Φριτς Μπόλκενσταϊν. «Η ιδέα ενός σκληρού πυρήνα είναι ένα ρομαντικό όραμα που δεν θα πραγματοποιηθεί (LeMonde στις 14.11.2004)). Έτσι ποτέ δεν έδειχναν διατεθειμένες να προχωρήσουν ουσιαστικά σε μια τέτοια κατεύθυνση δυσανασχετώντας ακόμα και στην απλή αναφορά σε μια τέτοια λύση.. (Protagon.gr).

Μόνο ο σοφός και βαθιά ευρωπαϊστής Πρόεδρος της Γαλλίας F. Mitterand είχε αναφερθεί σε δηλώσεις του στο θέμα αυτό λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «ας αφήσουμε πρώτα να χρεοκοπήσουν δυο-τρεις ευρωπαϊκές χώρες και τότε θα δούμε πόση αλληλεγγύη είμαστε έτοιμοι να επιδείξουμε και πόση Ευρώπη θέλουμε να

δημιουργήσουμε» προβλέποντας έτσι ουσιαστικά την περίπτωση του ελληνικού προβλήματος χρέους και ελλειμμάτων και την αντιμετώπισή του. (βίντεο εποχής της εφημερίδας «LeMonde», 1994)

1.3 Ευρωπαϊκός μηχανισμός σταθερότητας και η ρήτρα μη διάσωσης.

Παρά την ύπαρξη και την λειτουργία της ρήτρας μη διάσωσης (βλ. κεφ. 1.1) όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω η ανάγκη για την ίδρυση και λειτουργία ενός μόνιμου ευρωπαϊκού μηχανισμού διάσωσης και σταθεροποίησης χωρών μελών που αντιμετωπίζουν χρηματοδοτικά προβλήματα άρχισε να φαίνεται όλο ένα και περισσότερο με αφορμή το ελληνικό πρόβλημα αλλά και την εμφάνιση αντίστοιχων προβλημάτων μικρότερου μεγέθους και σε άλλες χώρες-μέλη όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία και η Ιταλία. Κανείς πλέον δεν μπορούσε να αποκλείσει την εμφάνιση τέτοιων προβλημάτων και στον μέλλον και για αυτό επικράτησε η λογική της καθιέρωσης ενός μόνιμου μηχανισμού διάσωσης (κατ' αναλογία με το ΔΝΤ) χωρίς αυτή η λογική να παραβιάζει το πνεύμα και την πρακτική της ρήτρας μη διάσωσης. Θεωρείτε δηλαδή ότι οι χώρες μπορεί να αντιμετωπίσουν κατά περιόδους διάφορα χρηματοοικονομικά προβλήματα εξαιτίας του διεθνούς ανταγωνισμού της λειτουργίας των αγορών και άλλων αιτιών χωρίς αυτές οι αιτίες να εμπίπτουν στο σκεπτικό που καθιέρωσε την ρήτρα μη διάσωσης στην πρακτική της οικονομικής αλληλεγγύης.

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας, γνωστός κυρίως ως «ESM», είναι «ένα σημαντικό συστατικό της συνολικής στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας στη ζώνη του ευρώ. Όπως και ο προκάτοχός του - το προσωρινό Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF), που συστάθηκε το 2010 - ο ESM παρέχει οικονομική βοήθεια προς τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ τα οποία αντιμετωπίζουν ή απειλούνται από δυσκολίες χρηματοδότησης» (Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (EMΣ))

Τη σημερινή εποχή πολλές κυβερνήσεις ανά τον κόσμο εμφανίζουν δημοσιονομικό έλλειμμα, πραγματοποιούν δηλαδή περισσότερα έξοδα απ' όσο τους επιτρέπουν τα έσοδά τους. Τη διαφορά αυτή την καλύπτουν συνήθως με δανεισμό από τις λεγόμενες «αγορές», από ενδιαφερόμενους ιδιώτες επενδυτές δηλαδή, όπως τράπεζες και συνταξιοδοτικά ταμεία. Όπως όμως είναι αναμενόμενο, οι επενδυτές αυτοί είναι

διατεθειμένοι να δανείσουν τα χρήματά τους σε μια κυβέρνηση μόνο αν τη θεωρούν αξιόπιστη, μόνο δηλαδή αν πιστεύουν ότι όταν έρθει η ώρα τα χρήματά τους θα τους επιστραφούν, προσαυξημένα φυσικά και με τον αναλογούντα τόκο (μια χρηματική αμοιβή δηλαδή). Αν αυτό δε συμβαίνει και η κυβέρνηση, για τον οποιοδήποτε λόγο (όπως η ύπαρξη υπέρογκου ελλείμματος), χάσει την αξιοπιστία της, τότε κανείς δεν είναι διατεθειμένος να της δανείσει ή τουλάχιστον δεν είναι διατεθειμένος να το κάνει αν δε λάβει μια υπερβολικά μεγάλη αμοιβή (τόκο). Με τον τρόπο αυτό η εν λόγω κυβέρνηση χάνει την εύκολη αυτή πηγή δανεισμού (τίθεται ως λέγεται «εκτός αγορών») και κινδυνεύει έτσι να στερέψει από χρήματα και τελικά να πτωχεύσει. Επειδή όμως ένα γεγονός κρατικής πτώχευσης θεωρείται πως θα είχε αρνητικές συνέπειες τόσο για την ίδια τη χώρα, όσο πιθανότατα και για τον υπόλοιπο κόσμο (για τη σταθερότητα του διεθνούς χρηματοοικονομικού συστήματος), συχνά γίνεται προσπάθεια για την αποφυγή του. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συνέχιση της δανειοδότησης της κυβέρνησης όχι όμως πλέον από τις αγορές αλλά με εναλλακτικούς τρόπους, όπως τα απευθείας δάνεια από άλλες χώρες ή οργανισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου οργανισμού είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ενώ τα τελευταία χρόνια υπάρχει και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας, ο πολυζακουσμένος δηλαδή ESM, ο οποίος όμως είναι διαθέσιμος μόνο για τις χώρες που έχουν υιοθετήσει το ευρώ. (Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ))

Ο ESM είναι ένας διακυβερνητικός οργανισμός υπό το δημόσιο διεθνές δίκαιο με μετόχους (ιδιοκτήτες) τις 19 χώρες-μέλη της Ευρωζώνης. Το μετοχικό του κεφάλαιο ανέρχεται σε 704,8 δις ευρώ και η ποσοστιαία συμμετοχή κάθε χώρας σε αυτό ισούται με τη συμμετοχή της στο κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προκύπτει δηλαδή βάση του πληθυσμού και του ΑΕΠ της χώρας. Το καταβεβλημένο μέχρι σήμερα κεφάλαιο είναι 80,5 δις. Για τη λήψη των αποφάσεων και τη λειτουργία του οργανισμού ο ESM διαθέτει συμβούλιο διοικητών, συμβούλιο διευθυντών, καθώς και διευθύνοντα σύμβουλο και λοιπό ειδικό προσωπικό. Τις πιο σημαντικές αποφάσεις όπως την παροχή βοήθειας προς ένα κράτος-μέλος ή μη, τις λαμβάνει το διοικητικό συμβούλιο το οποίο αποτελείται συνήθως από τους υπουργούς οικονομικών των κρατών. Οι αποφάσεις κανονικά λαμβάνονται με ομοφωνία αλλά σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης αρκεί η συμφωνία του 85% των εκπροσώπων ψήφων. Η δύναμη της ψήφου κάθε μέλους τους συμβουλίου των διοικητών (κάθε χώρας δηλαδή) είναι ανάλογη του ποσοστού

συμμετοχής της στο κεφάλαιο. (Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ))

Η επιλογή του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕSM) ως ταμείου παροχής του δανείου είχε ήδη προκαλέσει πλήθος αντιδράσεων στους ευρωπαϊκούς κύκλους σχετικά με τη νομιμότητα ίδρυσης του εν λόγω μόνιμου μηχανισμού, δεδομένης της ύπαρξης της «ρήτρας μη διάσωσης» (no-bailout clause) του άρθρου 125 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Σύμφωνα με το άρθρο αυτό η Ένωση δεν ευθύνεται για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι κεντρικές κυβερνήσεις των κρατών-μελών, ούτε τις αναλαμβάνει. Ταυτόχρονα, κανένα κράτος-μέλος δεν ευθύνεται για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν κυβερνήσεις άλλου κράτους-μέλους. Η απαγόρευση αυτή αποσκοπεί στην αποφυγή του ηθικού κινδύνου (moral hazard) για τα κράτη-μέλη να εφαρμόζουν πολιτικές που διευρύνουν τα ελλείμματα έχοντας ως «μαξιλάρι ασφαλείας» την οικονομική βοήθεια από άλλα κράτη-μέλη και συμβάλλει στη διατήρηση υγιών δημοσιονομικών. Πρόκειται για συνειδητή πολιτική επιλογή των κρατών ήδη από την εποχή της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992), που προσβλέπει στη σταθερότητα του ενιαίου νομίσματος και κατά τούτο στην ισχυροποίηση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), ως βασικού πυλώνα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Η οικονομική κρίση, ωστόσο, που έπληξε την Ευρώπη ήδη από το 2008 ανέδειξε σε μεγάλο βαθμό τις δομικές παθογένειες της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Συγκεκριμένα, όχι μόνο η υπάρχουσα διάσταση αρμοδιοτήτων μεταξύ νομισματικής και οικονομικής πολιτικής συντέλεσε στην αδυναμία εφαρμογής ενός κοινού πλαισίου για τη διατήρηση υγιών δημοσιονομικών σε όλο το εύρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά εξέλιπε κυρίως ένας μόνιμος μηχανισμός αντιμετώπισης κρίσεων. Η αδυναμία των ευρωπαϊών πολιτικών να αντιληφθούν τη σπουδαιότητα της πρόβλεψης ενός τέτοιου μηχανισμού για μία πιθανή οικονομική κρίση ταλαιπώρησε τα κράτη-μέλη που βρίσκονταν σε κίνδυνο, καθώς χάθηκε πολύτιμος χρόνος για την εξεύρεση λύσεων. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η Ελλάδα, της οποίας το υψηλό κόστος εξυπηρέτησης ομολόγων σε συνδυασμό με ένα διαρκώς αυξανόμενο δημόσιο χρέος και με ελλείμματα πέραν των επιτρεπτών ορίων της Ένωσης, την οδήγησε σε αναζήτηση οικονομικής διάσωσης τρεις φορές, αρχής γενομένης το 2010. Κατόπιν δύο αποτυχημένων προσπαθειών εξυγίανσης των δημοσίων οικονομικών η Βουλή ενέκρινε

ένα τρίτο πρόγραμμα διάσωσης το καλοκαίρι του 2015. Χαρακτηριστικό του νέου αυτού πακέτου ήταν, πέραν των υπολοίπων, η εκταμίευσή του από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM) ως τον υπάρχοντα πλέον μόνιμο μηχανισμό παροχής οικονομικής βοήθειας. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Ο ESM προέκυψε κατόπιν των διαπραγματεύσεων των κρατών-μελών και της εκπεφρασμένης βούλησής τους προς δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού παροχής οικονομικής στήριξης σε κράτη που αντιμετώπιζαν σχετικά προβλήματα. Επρόκειτο για έναν διακυβερνητικό οργανισμό με μέλη τα κράτη της Ευρωζώνης που τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 2013 και προοριζόταν να αντικαταστήσει τους προσωρινούς μηχανισμούς στήριξης, ESFS και EFSM, οι οποίοι σήκωσαν το βάρος της δανειοδότησης κρατών στην αρχή της κρίσης. Η μέγιστη δανειστική του δυνατότητα ανέρχεται στα 700 δις € από τα οποία τα 80 δις αποτελούν το καταβεβλημένο κεφάλαιο των κρατών-μελών, ενώ η παροχή στήριξης εκ μέρους του συνοδεύεται από αυστηρούς όρους (strict conditionality). Η ίδρυσή του με διεθνή συνθήκη αποσκοπούσε κατά τη γερμανική άποψη στον τονισμό της αυτονομίας και σπουδαιότητάς του για τη θωράκιση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης έναντι κάθε πιθανής κρίσης. Σε μεταγενέστερο, μάλιστα, στάδιο επικυρώθηκε από όλα τα κράτη της Ένωσης η τροποποίηση του άρθρου 136 της Συνθήκης Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την προσθήκη της παραγράφου 3 περί του δικαιώματος των κρατών της Ευρωζώνης να ιδρύσουν έναν μόνιμο μηχανισμό στήριξης για τη διαφύλαξη της σταθερότητας της ζώνης του Ευρώ ως συνόλου (απόφαση 2011/199 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου). Η διάταξη, ωστόσο, αυτή τέθηκε σε εφαρμογή την 1η Μαΐου 2013, όταν ο μηχανισμός ήταν ήδη σε ισχύ υπό την μορφή της διεθνούς συνθήκης. Παρόλα αυτά, μπορεί να αποτελέσει νομική του βάση, παρακάμπτοντας τεχνηέντως τους περιορισμούς στην παροχή οικονομικής στήριξης εκ μέρους των Συνθηκών, πράγμα που υπήρξε, άλλωστε, και ο βασικός του στόχος. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Για πολλοστή φορά υπήρξαν εκείνοι που αμφισβήτησαν τη νομιμότητα της «διάσωσης», όπως στο παρελθόν είχε συμβεί τόσο με την Ελλάδα όσο και με χώρες όπως η Ιρλανδία και η Πορτογαλία, με το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο είναι δυσχερές έως αδύνατο να συμβεί στο πλαίσιο του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεδομένης και της ύπαρξης της ρήτρας μη διάσωσης του άρθρου 125 Συνθήκης Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η απάντηση σε αυτήν την αμφισβήτηση είχε δοθεί ήδη

από την απόφαση-σταθμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση «Pringle κατά Δημοκρατίας της Ιρλανδίας». (Παπαγιαννίδης, 2020)

Ο προσφεύγων, μέλος του ιρλανδικού κοινοβουλίου, ισχυρίστηκε ότι η τροποποίηση του άρθρου 136 κατά τα ως άνω συνιστά παράνομη τροποποίηση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ότι η Ιρλανδία, εγκρίνοντας και αποδεχόμενη τη Συνθήκη για την ίδρυση του ESM, ανέλαβε υποχρεώσεις που δεν συνάδουν με τις Συνθήκες επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Ανώτατο Εθνικό Δικαστήριο κατά τούτο υπέβαλε τα ακόλουθα ερωτήματα προς το Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Πρώτον, αν η προτεινόμενη τροποποίηση του 136 συνεπάγεται διεύρυνση των ανατεθειμένων από τις Συνθήκες αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Δεύτερον, αν ένα κράτος-μέλος της Ευρωζώνης έχει δικαίωμα να συνάψει και να επικυρώσει διεθνή συμφωνία, όπως η Συμφωνία ίδρυσης του ESM και
- τρίτον, αν εξαρτάται η θεμελίωση του δικαιώματος ενός κράτους-μέλους της Ευρωζώνης να συνάψει και να επικυρώσει μία διεθνή συμφωνία όπως η ως άνω σε περίπτωση που η απόφαση 2011/199 κριθεί έγκυρη.

Άμεση υπήρξε η απόκριση του Δικαστηρίου σε αυτά τα ερωτήματα. Ειδικότερα, υπενθύμισε ότι η προσθήκη της πρόβλεψης περί σύστασης μηχανισμού επιβεβαίωσε απλώς μία αρμοδιότητα που τα κράτη-μέλη ήδη είχαν και κατά τούτο η τροποποίηση με την απλοποιημένη διαδικασία του άρθρου 48 της Συνθήκης Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν συνεπάγεται διεύρυνση των ήδη ανατεθειμένων στην Ένωση αρμοδιοτήτων.

Κατά δεύτερον, τόνισε ότι σκοπός του εν λόγω μηχανισμού δεν είναι η σταθερότητα τιμών, αλλά η κάλυψη των αναγκών χρηματοδότησης των μελών του (με νόμισμα το Ευρώ) που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα χρηματοδότησης, όταν αυτή είναι αναγκαία για τη διαφύλαξη της χρηματοοικονομικής σταθερότητας της ζώνης του Ευρώ στο σύνολό της. Προς τούτο, ο ESM δεν εξουσιοδοτείται για τον καθορισμό βασικών επιτοκίων ή την έκδοση τραπεζογραμματίων, μιας και η βοήθεια που παρέχει βασίζεται στην αποδέσμευση κεφαλαίων ή έκδοση χρηματοπιστωτικών μέσων σύμφωνα με την ιδρυτική του συνθήκη. Κι αν ακόμα οι ενέργειες του μηχανισμού επηρεάζουν τις τιμές του πληθωρισμού, αυτό δεν είναι παρά μόνον έμμεση συνέπεια της λειτουργίας του. Από τα προηγούμενα το Δικαστήριο συμπέρανε ότι η ίδρυση του ESM δεν εντάσσεται στο πλαίσιο της άσκησης νομισματικής πολιτικής, αλλά στον πυρήνα της οικονομικής πολιτικής. Κατά τούτο δεν πρόκειται για αποκλειστική

αρμοδιότητα της Ένωσης, επομένως τα κράτη έχουν το δικαίωμα να συνάψουν και να επικυρώσουν διεθνή συμφωνία με το περιεχόμενο αυτό. Στο τρίτο και τελευταίο ερώτημα το Δικαστήριο σημείωσε ότι η επικύρωση από τα κράτη της ιδρυτικής συνθήκης του μηχανισμού είναι ανεξάρτητη από την έναρξη εφαρμογής της απόφασης 2011/199 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου περί προσθήκης στις Συνθήκες άρθρου προβλέποντος τη δυνατότητα δημιουργίας μόνιμου μηχανισμού από τα κράτη της Ευρωζώνης. Η απόφαση αυτή συνέβαλε καθοριστικά στην εμπέδωση της αντίληψης ότι η διάσωση τελικά των κρατών που βρίσκονταν σε κίνδυνο αδυναμίας εξυπηρέτησης των χρεών τους με τη χρήση του ESM ήταν νόμιμη, δεδομένου ότι ούτε οι αρμοδιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευρύνθηκαν ούτε η ρήτρα μη διάσωσης παραβιάστηκε. Αντιθέτως μάλιστα, ο μηχανισμός αποτέλεσε το όχημα δια του οποίου παρακάμφθηκε το βασικό εμπόδιο που τα πρώτα χρόνια της κρίσης απασχόλησε έντονα τις συσκέψεις των ευρωπαϊών ηγετών, πώς δηλαδή θα επιτευχθεί νομικά έγκυρη διάσωση όσων κινδύνευαν, διασφαλίζοντας την σταθερότητα του κοινού νομίσματος και ταυτόχρονα λειτουργώντας στο πλαίσιο των καθορισμένων αρμοδιοτήτων από το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Η έμφαση που δίνει η Ένωση στην αλληλεγγύη δεν εξαντλείται στα σημεία που παρουσιάστηκαν. Από αυτά, όμως, συμπεραίνεται ότι από τη γέννησή της μέχρι σήμερα, σε επίπεδο πολιτικού λόγου, επιδιώκεται η διαρκής ενίσχυση της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών. Σαφώς, το νόημα που αποδίδεται στον όρο κατά περιόδους μεταβάλλεται, δεδομένου ότι μεταβάλλονται και οι ιστορικές, κοινωνικοπολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες υπό τις οποίες διατυπώνεται. Παράλληλα, όπως κάθε βασική έννοια στα κείμενα της Ένωσης, η αλληλεγγύη είναι μία έννοια διφορούμενη και το περιεχόμενό της μπορεί εύκολα να (ανα)προσαρμόζεται, ανάλογα με τη θέση των εκάστοτε ενδιαφερομένων. Πέρα από την παρουσία του όρου στον πολιτικό λόγο, πάντως, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το κατά πόσο οι πολιτικές που εφαρμόζει η Ένωση καθώς και η συμπεριφορά των πολιτών της συνάδουν με το πνεύμα των κειμένων. (Stjernø, 2011 p. 156-176)

Κεφάλαιο 2^ο Αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Διακυβέρνησης(ΕΟΔ)

Αν και τα προβλήματα και οι αδυναμίες στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση (ΕΟΔ) είχαν διαφανεί από καιρό και πολλοί οικονομολόγοι τα είχαν καταγράψει (Χατζάκης, 2016) οι ευρωπαϊκές αρχές δεν έδειχναν να υιοθετούν αυτές τις ανησυχίες. Ένας «δημοσιονομικά ενάρετος Βορράς της Ευρωζώνης» (Hazakis, 2013) φαινόταν να επιβάλλει τους όρους ενός συγκεκριμένου μοντέλου διαχείρισης κρίσεων βασισμένου σε ισορροπίες εθνικών συμφερόντων χωρίς να δείχνει να έχει φιλοδοξίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στην ουσία, πρόκειται για μεταφορά του μονεταριστικού μοντέλου της Bundesbank από το γερμανικό εθνικό επίπεδο στο υπερεθνικό (Κότιος, Γαλανός, Ρουκανάς, 2012 σελ.4-7).

Ήδη την περίοδο 2010-2013 η ΕΟΔ αντιμετώπισε μια τριπλή θεσμική αποτυχία σε επίπεδο κανόνων (Χατζάκης, 2016, σελ.342-349):

- α) απουσία μηχανισμών για τη διακρατική μακροοικονομική συνεργασία εντός της ΕΟΔ,
- β) ανεπαρκές θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση κρίσεων χρέους εντός της ευρωζώνης, και
- γ) ασυμβατότητα των στόχων της νομισματικής ένωσης με τις επιλογές των οργάνων λήψης των αποφάσεων της ευρωζώνης.

Το αποτέλεσμα αυτής της τριπλής αποτυχίας ήταν ο ολοένα και περισσότερο αυξανόμενος κίνδυνος μη επίτευξης μακροοικονομικού συντονισμού και σύγκλισης των χωρών της Ευρωζώνης.

Τρία ερωτήματα άρχισαν να προβάλλουν ολοένα και πιο απειλητικά για τη συνοχή της ευρωζώνης αφού εξακολουθούσαν να παραμένουν αναπάντητα:

- α) Τι πραγματικά θα συμβεί αν μια χώρα-μέλος χρεοκοπήσει εντός της Ευρωζώνης;
- β) Πώς μπορεί ουσιαστικά η ΕΟΔ να στηρίζει δημοσιονομικά μια χώρα-μέλος που βρίσκεται σε συνθήκες πτώχευσης εντός της ευρωζώνης και να τηρεί ταυτόχρονα τους κανόνες για μη διάσωση (no bailout);
- γ) Πώς μπορεί να αντιμετωπίσει η ΕΟΔ μια μακροπρόθεσμη κρίση ρευστότητας και φερεγγυότητας μιας χώρας-μέλους με διαρθρωτικά προβλήματα, σεβόμενη ταυτόχρονα το αυστηρό πλαίσιο κανόνων που ισχύει από το 2012 και

μετά; και

δ) Τι μπορεί να πράξει η ΕΟΔ όταν σε μια χώρα-μέλος φαίνεται να μην λειτουργούν ο λεγόμενοι μακροοικονομικοί σταθεροποιητές και οι δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές εντείνουν περισσότερο τις αστοχίες της μακροοικονομικής προσαρμογής;

Οι κυριότερες αδυναμίες της ΕΟΔ, οι οποίες την εμποδίζουν να δώσει αποτελεσματικές απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, είναι οι ακόλουθες (Χατζάκης, 2016, σελ.343-349):

Α) Ενώ κρίσεις και προβλήματα συστημικού χαρακτήρα αναδεικνύονται ολοένα και πιο συχνά και παρότι η από κοινού (συνολικά από όλα τα κράτη-μέλη σε συνεργασία) ανάγκη αντιμετώπισής τους καταγράφεται ήδη από το 1970 (έκθεση Werner) και κυρίως από το 1989 (επιτροπή Delors), τα κράτη-μέλη αφήνονται να αντιμετωπίσουν μόνα τους τις οικονομικές κρίσεις που τους συμβαίνουν. Παρουσιάζεται μάλιστα το οξύμωρο ότι ενώ το άρθρο 143 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) προβλέπει οικονομική στήριξη για τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν είναι μέλη της Ευρωζώνης σε περιπτώσεις προβλημάτων με το ισοζύγιο πληρωμών, δεν υπάρχει η ίδια έστω πρόβλεψη για τα μέλη της Ευρωζώνης. Ακόμα και οι δυνατότητες που δίνει το άρθρο 122 της ΣΛΕΕ είναι πολύ μικρές σε σχέση με τα μεγάλα προβλήματα που παρουσιάστηκαν σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία, αφού τα διαθέσιμα ποσά για παρέμβαση μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility – EFSF) και του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (European Financial Stabilisation Mechanism – EFSM) είναι πολύ μικρά (μόλις το 8% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Ευρωζώνης) για τις ανάγκες αντιμετώπισης μιας μεγάλης κρίσης.

Β) Η ΕΟΔ αποδείχτηκε αναποτελεσματική στην επισήμανση και στη διόρθωση των μακροοικονομικών αποκλίσεων των χωρών της Ευρωζώνης, ενώ ποτέ δεν άσκησε ουσιαστική πίεση για την υλοποίηση των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων παραμένοντας μόνο στο επίπεδο των απλών παραινέσεων και προτροπών.

Γ) Η ΕΟΔ αποδέχτηκε τη συμμετοχή ενός τρίτου μη ευρωπαϊκού θεσμού (το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) στην επιτήρηση και χρηματοδότηση του χρέους χώρας- μέλους της Ευρωζώνης ισχυριζόμενη ότι δεν είχε την απαραίτητη

τεχνογνωσία.

Δ) Δεν έκανε συστηματική και ουσιαστική παρακολούθηση των στατιστικών στοιχείων των εθνικών οικονομιών ώστε να διασφαλίζεται η ποιότητα και η ομοιογένειά τους.

Ε) Δεν οριοθετήθηκε η επιρροή των οίκων αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας και φερεγγυότητας των χωρών-μελών της Ευρωζώνης κατά τη διάρκεια της κρίσης ώστε να διασφαλίσει ότι τα επιτόκια δανεισμού τους δεν θα ξεφύγουν υπερβολικά με αποτέλεσμα τη δυσκολία έως και αδυναμία χρηματοδότησής τους από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές.

ΣΤ) Η ΕΟΔ απέτυχε στο να ελέγξει τον πιστωτικό κίνδυνο των τραπεζικών ιδρυμάτων και τελικά να οδηγήσει στην τραπεζική ένωση των χωρών της Ευρωζώνης.

Ζ) Η ΕΟΔ καθυστέρησε να λάβει μέτρα για να παρεμποδίσει την εξάπλωση της κρίσης και όταν αυτό συνέβη τα μέτρα που πήρε δεν ήταν επαρκή για να καθησυχάσουν τις αγορές, ούτε από ποιοτικής ούτε από ποσοτικής πλευράς.

Παράλληλα με τις παραπάνω αναφερόμενες αδυναμίες του ευρωπαϊκού μηχανισμού λήψης αποφάσεων έρχεται να προστεθεί ο περιορισμός παρέμβασης στην άσκηση της κοινής νομισματικής πολιτικής. Σε αντίθεση με άλλες χώρες όπως οι ΗΠΑ (Schelkle 2012), η νομισματική πολιτική της Ευρωζώνης έχει ως αποκλειστικό στόχο τη διασφάλιση της νομισματικής σταθερότητας, με (αυθαίρετο) ανώτατο μέσο ετήσιο πληθωρισμό το 2%. Αυτό έχει ως συνέπεια να αποκλείονται άλλοι στόχοι όπως αυτός της οικονομικής μεγέθυνσης και της απασχόλησης, στερώντας έτσι από τα κράτη μέλη ένα σημαντικό εργαλείο της αντικυκλικής πολιτικής. (Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς (2012) σελ. 5)

Επιπλέον, η μονοδιάστατη υπερεθνικοποίηση (και αποπολιτικοποίηση) της νομισματικής πολιτικής, παρουσιάζει μια αντίφαση σε σχέση με το γεγονός ότι δεν συνοδεύετε με αντίστοιχες υπερεθνικοποιήσεις άλλων τομέων της οικονομικής πολιτικής. Με τους όποιους περιορισμούς, η δημοσιονομική, η εισοδηματική και η κοινωνική πολιτική παραμένουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Το γεγονός αυτό επιφέρει όξυνση του εθνικού ανταγωνισμού στην άσκηση των πολιτικών αυτών και, κατά συνέπεια, μείωση της δυνατότητας των κρατών μελών για μια απολύτως αυτοδύναμη εθνική πολιτική. Συνεπώς, η νομισματική ένωση δεν συνοδεύτηκε από μία αντίστοιχη οικονομική ένωση. (Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς (2012) σελ. 5)

Επιπρόσθετα, παρατηρείται μια μείωση στην δυνατότητα των κρατών μελών

να ασκήσουν αντικυκλικές μακροοικονομικές πολιτικές. Η υπερεθνικοποίηση της νομισματικής πολιτικής, οι θεσμικοί και πραγματικοί περιορισμοί στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής, και η εξαφάνιση της εθνικής συναλλαγματικής πολιτικής εντός της Ευρωζώνης αποδυνάμωσαν την παρεμβατική ικανότητα των κρατών μελών. Συνεπώς, σε περιόδους αύξησης των εξωτερικών ελλειμμάτων ή σε περιόδους ύφεσης τα κράτη μέλη καλούνται να εφαρμόσουν μέτρα, κυρίως, της εισοδηματικής και της διαρθρωτικής πολιτικής, προκαλώντας κοινωνικές αντιδράσεις. Ο προϋπολογισμός της Ένωσης, λόγω του πολύ χαμηλού ύψους του, αλλά και λόγω της στόχευσης του δεν προσφέρεται για την άσκηση κοινής αντικυκλικής δημοσιονομικής πολιτικής. (Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς 2012, σελ.5)

Σε συνάρτηση με το παραπάνω, προστίθενται η εξάρτηση των κρατών μελών από τις ιδιωτικές χρηματοπιστωτικές αγορές και η απουσία «έσχατου καταφύγιου» (last resort) σε περιόδους κρίσεων ρευστότητας ή φερεγγυότητας. Τα κράτη μέλη, σε αντίθεση με όλα σχεδόν τα άλλα κράτη του κόσμου, δεν έχουν καμία δυνατότητα προσφυγής στις κεντρικές τους τράπεζες σε περιόδους κρίσεων. Συνεπώς, ο δανεισμός τους σε ευρώ είναι ουσιαστικά ανάλογος του δανεισμού σε ξένο νόμισμα. Εάν οι αγορές σταματήσουν το δανεισμό τότε η μόνη λύση είναι ο εξωτερικός δημόσιος δανεισμός ή η χρεοκοπία. Το σύστημα διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, πέραν των δομικών αδυναμιών και ελλειμμάτων του, απέτυχε ως ένα βαθμό, να λειτουργήσει αποτελεσματικά.

Εν τέλει, τα αυξημένα ελλείμματα στο ισοζύγιο των χωρών της Κοινοτικής περιφέρειας δεν αντιμετωπίστηκαν έγκαιρα με αποτέλεσμα τον υπερβολικό δημόσιο και ιδιωτικό δανεισμό τους από τις πλεονασματικές χώρες του Βορρά. Αποκλίσεις στις αμοιβές εργασίας, στις τιμές, στις πραγματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες και στις κοινωνικές δαπάνες, σε συνδυασμό με τις εξωτερικές ασυμμετρικές διαταραχές σε βάρος των χωρών του Νότου δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπιστούν από το θεσμοθετημένο σύστημα διακυβέρνησης της ΟΝΕ και, κατά συνέπεια, προετοίμαζαν το σκηνικό της κρίσης που θα βιώνει η Ευρωζώνη την τελευταία δεκαετία (Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς 2012, σελ.6-7).

Το σίγουρο είναι ότι η Ευρώπη πρέπει να προχωρήσει πιο δυναμικά γιατί αν η οικονομική σύγκλιση των χωρών-μελών της Ευρωζώνης και η βιωσιμότητα καθεμιάς ξεχωριστά δεν υποστηριχθούν με γενναία μέτρα και ενθουσιασμό τότε είναι πολύ πιθανό να οδηγηθούμε στο όχι και τόσο μακρινό μέλλον ακόμα και στη διάλυση της

Ευρωζώνης (Μάρης, 2012). Η ύπαρξη και η δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού πρόληψης και διαχείρισης κρίσεων θα αποδώσει νομισματική σταθερότητα και δημοσιονομική πειθαρχία, όπου σε συνδυασμό με συντονισμό της οικονομικής πολιτικής, θα απέτρεπαν την εμφάνιση διαταραχών ή κρίσεων στο εσωτερικό της Ευρωζώνης ή θα τις περιόριζαν αρκετά στην επικράτεια μεμονωμένων κρατών, χωρίς κινδύνους μετάδοσης στα άλλα μέλη της νομισματικής ένωσης. Η προειδοποίηση για τη δυνατότητα εμφάνισης ασυμμετρικών διαταραχών στα κράτη μέλη αγνοήθηκε (Eichengreen 2009). Η ανυπαρξία θεσμοθετημένων μηχανισμών πρόληψης και διαχείρισης κρίσεων, ενδεχομένως, να ήταν σκόπιμη, προκειμένου να μην υπάρξει ανασφάλεια στις αγορές.” (Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς 2012, σελ.6-7).

Κεφάλαιο 3^ο: Η εξέλιξη της έννοιας της Ευρωπαϊκής Αλληλεγγύης σε σχέση και με αφορμή το Ελληνικό πρόβλημα

Η έννοια της αλληλεγγύης είναι αφενός μεν βασική για την υπόσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αφού αναφέρεται σε όλα τα βασικά κείμενα της εξέλιξης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος αρχής γενομένης από την Ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης το 1960) και αφετέρου πολύ δύσκολη να προσδιοριστεί τόσο εννοιολογικά όσο και καθαυτό οικονομικά. Βέβαια, η οικονομική διάσταση της αλληλεγγύης είναι εύκολα προσδιορίσιμη θεωρητικά αφού έχει καταρχήν μετρήσιμη και χειροπιαστή έννοια. Μπορεί να μετρηθεί με κονδύλια, μεταβιβάσεις, προγράμματα και στοχευμένες δράσεις. Κανείς, όμως, δεν μπορεί να πει με ευκολία και, κυρίως, αντικειμενικά αν όλες αυτές οι παραπάνω δράσεις είναι αποτελεσματικές και επαρκείς για την επίλυση του προβλήματος που οδήγησε στην ανάγκη τους.

3.1 Η σφυρηλάτηση της έννοιας της αλληλεγγύης στην πρώτη φάση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Αν και θεωρητικά σαν όρος η αλληλεγγύη είναι εύκολα κατανοητή αφού έχει την έννοια της προστασίας του αδύναμου μέλους και της έμπρακτης βοήθειας και στήριξης στο κράτος που πλήττεται από οποιοδήποτε πρόβλημα, η πρακτική της εφαρμογή είναι πολύ δύσκολο να αξιολογηθεί και, πολύ περισσότερο, να βρεθεί η χρυσή τομή που θα αφήσει ικανοποιημένες και τις δυο πλευρές, τόσο την πλευρά του βοηθούμενου όσο και την πλευρά του βοηθόντος κράτους-μέλους.

Ιστορικά, η έννοια της αλληλεγγύης είναι θεμελιώδης στις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στα πρώτα βήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.185). Αυτό είναι απολύτως φυσιολογικό δεδομένου ότι οι οραματιστές του ευρωπαϊκού οικοδομήματος θεωρούσαν ότι δημιουργούσαν μια ένωση με κοινές αρχές, κοινούς στόχους και κυρίως κοινή αντίληψη για το σωστό και το τι πρέπει να γίνει (το δέον γενέσθαι) κάθε φορά. Άλλωστε βασικός στόχος στην πρώτη περίοδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά και βασικό εργαλείο και μέσο για την επίτευξή της, ήταν η σύγκλιση των πραγματικών οικονομικών μεγεθών των χωρών-μελών, των βιοτικών επιπέδων των ευρωπαϊκών λαών και η κοινή πορεία τους στο μέλλον. Ποτέ δεν έμεινε κρυφός ο στόχος των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης ούτε

μπορεί κάποιος να ξεχάσει τη δράση και τη συμβολή του Ταμείου Συνοχής και των προγραμμάτων σύγκλισης καθώς και συγκεκριμένες κοινές δράσεις των χωρών-μελών της Ένωσης, όπως η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) που έδωσε καλές τιμές και εισόδημα στον αγρότη-παραγωγό και επάρκεια αγροτικής παραγωγής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (Nègre, 2020)

Όλα αυτά, όμως, μέχρι το 1992 περίπου και την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Από τότε και μετά ο στόχος της ένωσης και της σύγκλισης των οικονομιών και, συνακόλουθα, η εφαρμογή του στενού ορισμού της αλληλεγγύης άρχισε να υποχωρεί και να αλλοιώνεται μπροστά στην επίτευξη του νέου μεγάλου στόχου που ήταν η υλοποίηση του ενιαίου νομίσματος και η καθιέρωση του ευρώ μέσω της δημιουργίας της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Έτσι, δόθηκε έμφαση στην τήρηση των όρων της Συμφωνίας του Μάαστριχτ που ήταν καθαρά νομισματικοί στόχοι και αφορούσαν στη νομισματική σύγκλιση των χωρών-μελών της ΟΝΕ αφήνοντας για αργότερα στο αόριστο μέλλον και ουσιαστικά αγνοώντας την πραγματική σύγκλιση των οικονομιών των χωρών-μελών της ΟΝΕ μέσω της επίτευξης δημοσιονομικών στόχων και της τόνωσης της ανταγωνιστικότητας των πιο αδύναμων οικονομιών της ΟΝΕ. Φυσικά, αν για την αλλαγή αυτή είναι υπεύθυνα τα ισχυρά μέλη της ΟΝΕ (το διευθυντήριο όπως θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε τις χώρες αυτές) σε ένα βαθμό, είναι σίγουρα πολύ πιο υπεύθυνα και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τα πιο αδύναμα μέλη της ΟΝΕ (όπως η Ελλάδα) που όχι μόνο δεν το απαίτησαν αυτό για τη συμμετοχή τους στην Ένωση αλλά ούτε καν το ζήτησαν ή το συζήτησαν (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.186).

Μοιραίο αλλά πολύ φυσικό αποτέλεσμα της παράλειψης αυτής είναι ότι οι λιγότερο ανταγωνιστικές οικονομίες της ΟΝΕ (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, η οποία επιπλέον είχε και πολλά διαρθρωτικά προβλήματα από το παρελθόν που δεν είχε διορθώσει τόσα χρόνια) να χάσουν περισσότερο έδαφος και να αποκτήσουν ολοένα και πιο πολλά προβλήματα χρηματοδότησης. Μπορεί η αιτία του προβλήματος για κάθε χώρα να ήταν διαφορετική, όπως διαφορετικό ήταν και το μέγεθος του προβλήματος και συνεπώς και η ανάγκη χρηματοδότησής του. Κοινή, όμως, ήταν για όλες τις χώρες η θεραπεία που έπρεπε να ακολουθηθεί σε μέσο-μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα για την ουσιαστική και ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος: η θεραπεία συνίσταται σε ένα κατάλληλο μείγμα μεταρρυθμίσεων που έπρεπε να υλοποιηθούν σε όσο γίνεται πιο σύντομο χρονικό διάστημα ώστε οι οικονομίες των χωρών αυτών να εκσυγχρονιστούν και να ξαναγίνουν ανταγωνιστικές στο έντονα ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον.

Απαραίτητη, βέβαια, προϋπόθεση για την επιτυχή υλοποίηση αυτών των μεταρρυθμίσεων θα ήταν αφενός μεν η αντίληψη και η κατανόηση της ανάγκης για αυτές από τη χώρα με το πρόβλημα και αφετέρου η βοήθεια τόσο σε χρηματοδοτικό όσο και σε τεχνοκρατικό επίπεδο από τις άλλες χώρες-μέλη. Και εδώ έγκειται το πρόβλημα της αλληλεγγύης των χωρών με τις ισχυρές οικονομίες προς τις χώρες που παρουσίαζαν πρόβλημα: η πραγματική αλληλεγγύη θα επέβαλλε την εφαρμογή ενός προγράμματος μεταρρυθμίσεων και την υποστήριξή του με την κατάλληλη χρηματοδότηση και την επιβολή ποιοτικών στόχων. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν έγινε ποτέ. Αντίθετα, και από τις δύο πλευρές επελέγη να πραγματοποιηθεί ένας χαμηλός βαθμός αλληλεγγύης και μάλιστα με τιμωρητικό χαρακτήρα (για την αποτροπή στο μέλλον παρόμοιων αποκλίσεων) με βάση την ελάχιστη κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών και την παράλληλη επιβολή σκληρών όρων με στόχο την επιστροφή στο μέλλον των χρηματοδοτικών ποσών που δόθηκαν (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.186-187).

Αν και σε ορισμένα επιμέρους θέματα, όπως είναι τα θέματα άμυνας και τρομοκρατικών επιθέσεων, η έννοια της αλληλεγγύης μεταξύ των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει και εφαρμόζεται στη μέγιστη δυνατή μορφή της, στο θέμα της οικονομίας οι ευρωπαϊκές συνθήκες δεν επισημαίνουν πουθενά την έννοια της αλληλεγγύης για τις χώρες που συμμετέχουν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση μη αναγνωρίζοντας ούτε τους κινδύνους που συνεπάγεται η συμμετοχή τους σε αυτήν ούτε καν τους κινδύνους που μπορεί να προέρχονται από εξωτερικούς παράγοντες (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.186). Βέβαια, θα μπορούσε να πει κάποιος ότι αυτό συμβαίνει γιατί οι ευρωπαϊκές συνθήκες στηρίζονται στη λογική ότι η συμμετοχή μιας χώρας στην ΟΝΕ προϋποθέτει τη σοβαρότητά της και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της, οπότε δεν θα υπάρχει περιστατικό και ανάγκη για την έκφραση αυτής της αλληλεγγύης. Έτσι, οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται η λειτουργία της ΟΝΕ είναι η συνυπευθυνότητα και η συνευθύνη (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.186). Επιπλέον, αποτρεπτικό ρόλο για οποιαδήποτε ανάγκη αιτήματος αλληλεγγύης θεωρείται ότι παίζουν οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί στην έκταση του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους καθώς και οι διαρθρωτικές αλλαγές και παρεμβάσεις στις αγορές αγαθών και εργασίας (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.188-189).

3.2 Ευρωπαϊκή αλληλεγγύη : Σε ποιο σημείο βρισκόμαστε; Πρέπει να ενισχυθεί και με ποιον τρόπο;

3.2.1 Αλληλεγγύη : μια εξελικτική έννοια

Η «συναισθηματική» αλληλεγγύη, η οποία είχε αναχθεί ως αδιαπραγμάτευτο καθεστώς στις αρχικές συνθήκες δεν θα μπορούσε να εξακολουθεί να ισχύει ως είχε στην σημερινή εποχή. Στις μέρες μας παρατηρείται μία ισχυρή επιστροφή των στενά κατανοητών εθνικών συμφερόντων. Μια τέτοια εξέλιξη δεν θα πρέπει, ωστόσο, να οδηγήσει στην επιτακτική ανάγκη αλληλεγγύης, αλλά μάλλον να την συμπληρώσει με άλλες έννοιες, όπως είναι κυρίως η έννοια της αμοιβαιότητας καθώς και η έννοια της υπευθυνότητας, οι οποίες, με περίτεχνο τρόπο, θα επιτρέψουν στην αλληλεγγύη να συνεχίσει να διαδραματίζει τον ρόλο της με αυξημένη πολιτική νομιμότητα.

3.2.2 Αλληλεγγύη για τα κράτη μέλη και τους πολίτες.

Η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη μπορεί να εκφραστεί τόσο μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και μεταξύ των πολιτών της. Η αλληλεγγύη που έχει καθιερωθεί μεταξύ των κρατών μελών εκφράζεται κυρίως από την ύπαρξη αρχικών και μαζικών φορολογικών μεταβιβάσεων σε διασυνοριακό επίπεδο (έως 4% του ΑΕΠ ορισμένων κρατών μελών).

Από τη δεκαετία του 1980, η δημοσιονομική αλληλεγγύη αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των «πακέτων» και των διασταυρωμένων συμβιβασμών που συνδέουν στην ευρωπαϊκή απελευθέρωση και αναδιανομή, στο πλαίσιο του γνωστού τρίπτυχου του Ζακ Ντελόρ : «Ο ανταγωνισμός που διεγείρει, η συνεργασία που ενισχύει και η αλληλεγγύη που ενώνει».(https://www.pronews.gr/kosmos/eyropaiki-enosi/862433_zak-ntelor-i-elleipsi-allileggyis-kanei-tin-eyropaiki-enosi-na)

Αυτή η αλληλεγγύη είναι μία από τις βασικές κληρονομίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αυτή η μορφή δεν είναι βέβαιο ότι θα μπορούσε να είχε τεθεί σε εφαρμογή σήμερα, στο πλαίσιο μιας ΕΕ των 27 με μια πιο εύθραυστη πολιτική συνοχή, η οποία βρίθει εντάσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης (ιδίως στο θέμα της «κοινωνικής Ευρώπης») και Βορρά και Νότου (σχετικά με τη διαχείριση της νομισματικής Ευρώπης). Στις συζητήσεις για την «Κοινωνική Ευρώπη» προκύπτει η μετάβαση από

μία προσέγγιση με επίκεντρο τα κράτη μέλη (μέσω των διαρθρωτικών ταμείων) σε μία προσέγγιση με επίκεντρο τον πολίτη. Ο προτεινόμενος ελάχιστος μισθός σε κάθε χώρα της ΕΕ αναφέρεται ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως και η κινητοποίηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Προσαρμογής στην παγκοσμιοποίηση, το οποίο αποσκοπεί στο να υπενθυμίσει ότι οι χαμένοι από την ευρωπαϊκή και τη διεθνή απελευθέρωση δεν αφήνονται στην τύχη τους.

Από τα παραπάνω παραδείγματα διαφαίνεται ότι η νομιμότητα των αρχών της ελεύθερης κυκλοφορίας, στις οποίες βασίζεται η ΕΕ, πρέπει να ανοικοδομηθεί μέσω πράξεων συγκεκριμένης αλληλεγγύης. Αναφέρεται, επίσης, ο «νέος συμβιβασμός» που προτάθηκε από την έκθεση του πρώην Επιτρόπου Mario Monti σχετικά με την αναζωογόνηση της ενιαίας αγοράς και αποτέλεσε ένα καλό σημείο ισορροπίας (αν και η επισήμανση της έκθεσης για τη φορολογική εναρμόνιση αντιμετωπίστηκε με πολλές επιφυλάξεις και αντιρρήσεις από πολλούς εκπροσώπους διαφόρων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων όπως η γερμανική) (Έκθεση Μάριο Μόντι σχετικά με την αναζωογόνηση της ενιαίας αγοράς συζήτηση στο https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-7-2010-11-10-ITM-017_EL.html)

3.2.3 Αλληλεγγύη και δημοκρατία

Η αυξανόμενη συμμετοχή των ευρωπαϊών πολιτών στις ευρωπαϊκές υποθέσεις μπορεί να έχει διττή διάσταση, δεδομένου ότι η προσπάθεια αλληλεγγύης με άλλους Ευρωπαίους είναι πιο δύσκολο να επιτευχθεί. Η ανάπτυξη του ατομικισμού, η αναζωπύρωση των εθνικών και τοπικών κοινωνιών και πρόσφατα, η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση, είναι όλοι δυσμενείς παράγοντες που δημιουργούν ένα αντανακλαστικό της αυτοδιάθεσης για την έκφραση αλληλεγγύης. Η υιοθέτηση του πακέτου διάσωσης για την Ελλάδα οδήγησε έτσι στην έκφραση πολύ αρνητικών στερεότυπων, ιδίως στη Γερμανία. Το γεγονός ότι η ΕΕ γίνεται πιο δημοκρατική δεν σημαίνει ότι γίνεται πιο ενωμένη, τα αποτελέσματα κάθε φόρα του ευρωβαρόμετρου είναι ανησυχητικά από αυτήν την άποψη.

Παραδόξως, καθώς η ΕΕ εγκαταλείπει την ελιτιστική αντίληψη της και οδεύει προς μια πιο δημοκρατική αντίληψη, καθίσταται δυσκολότερο να γίνει αποδεκτή η αρχή της αλληλεγγύης. Στο μέλλον, θα απαιτηθεί μεγάλη δια-διδασκτική εκπαίδευση για να

εξηγήσουν αφενός στην κοινή γνώμη των χωρών που συνεισφέρουν οικονομικά, και ιδίως της Γερμανίας, ότι αυτό είναι προς το συμφέρον τους βραχυπρόθεσμα (όπως δείχνει η δέσμευση των γερμανικών τραπεζών στην Ελλάδα) και μεσοπρόθεσμα (η ευημερία της Γερμανίας βασίζεται παραδόξως στο γεγονός ότι δεν συμπεριφέρονται όλες οι χώρες όπως συμπεριφέρονται) και αφετέρου στη κοινή γνώμη των χωρών που λαμβάνουν οικονομική βοήθεια, οι οποίες αναγκάζονται να δεχθούν όλο και πιο αυστηρούς περιορισμούς, ότι δεν πρόκειται για ευρωτεχνοκρατικούς φανατισμούς, αλλά για κανόνες που είναι απαραίτητοι για τη βιωσιμότητα του συστήματος. Με αυτό το τίμημα η ΕΕ μπορεί να αναπτύξει «βιώσιμη ολοκλήρωση» (Ευρωβαρόμετρο 73, Αύγουστος 2010).

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η έκφραση αυξημένη ευρωπαϊκής αλληλεγγύης προϋποθέτει ισχυρές ηγετικές ικανότητες εκ μέρους των πολιτικών ηγετών των κρατών μελών.

3.2.4 Αλληλεγγύη και ευθύνη

Υπάρχουν τρεις συγκεκριμένες μορφές ευρωπαϊκής αλληλεγγύης:

- α) η παροχή οικονομικής στήριξης που δικαιολογείται από συγκεκριμένη κατάσταση,
- β) το όφελος από άμεσες ή και έμμεσες ενέργειες που συνδέονται με πολιτική δράση της Ένωσης,
- γ) η συμμόρφωση με τους κοινούς κανόνες που θεσπίζονται προς το συμφέρον της Ένωσης, και συνεπώς όλων των κρατών μελών της, όπως το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, στο οποίο η μη συμμόρφωση θα μπορούσε να ισοδυναμεί με αρνητική αλληλεγγύη.

Και στις παραπάνω τρεις περιπτώσεις, η αλληλεγγύη δεν μπορεί να μην λαμβάνεται υπόψη, είτε με την απόδειξη της ορθής χρήσης της βοήθειας είτε των οικονομικών οφελών που προκύπτουν από την ΕΕ είτε της παρακολούθησης των δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί στο τομέα της φορολογικής πολιτικής.

Για πολύ καιρό, ωστόσο, αυτή η σχέση μεταξύ αλληλεγγύης και ευθύνης παρέμεινε μάλλον ασαφής, αφενός επειδή τα κράτη μέλη δυσκολεύονταν να φανταστούν τους

εαυτούς τους σε κατάσταση χρεοκοπίας και πτώχευσης, και αφετέρου επειδή παρέμειναν πολύ ευαίσθητα σε θέματα κυριαρχίας (κάτι που φάνηκε και στον περιορισμό σε νομισματικούς στόχους μόνο, της Συνθήκης του Μάαστριχτ).

Συνεπώς, η ευθύνη των κρατών μελών μπορεί να ληφθεί υπόψη όταν θελήσει κανείς να αναλύσει τις επιπτώσεις της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης. Η χρήση των διαθρωτικών ταμείων και οι πιστώσεις που χορηγήθηκαν στην Ιρλανδία, την Ισπανία ή την Ελλάδα είχε πολύ πιο θετικό αντίκτυπο στις δύο πρώτες χώρες, με αποτέλεσμα η ευθύνη των εθνικών αρχών για την ορθή χρήση αυτών των πόρων να είναι σημαντική. Ωστόσο, η ανάγκη καλύτερη χρήσης της «δημιουργίας διοικητικών ικανοτήτων των κρατών μελών» για να εξασφαλιστεί η βέλτιστη χρήση των ευρωπαϊκών πόρων αποτελεί ευθύνη της ΕΕ.

Γίνεται επίσης επίκληση της ευθύνης των κρατών μελών σε σχέση με τα γεγονότα που δημιουργούν ευρωπαϊκή αλληλεγγύη. Ο μηχανισμός διάσωσης για τις χώρες που επλήγησαν από τη χρηματοπιστωτική κρίση μπορεί να είναι πιο δύσκολο να ξεκινήσει όταν φαίνεται ότι τα ενδιαφερόμενα κράτη δεν έχουν λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να αποφύγουν την κρίση που υφίστανται, δεν έχουν ακόμη συμμορφωθεί με τους κανόνες του «σύμφωνου σταθερότητας» ή δεν έχουν ενημερώσει σωστά τα άλλα κράτη μέλη για την πραγματική κατάσταση των δημόσιων λογαριασμών τους.

Η ευθύνη των ελληνικών αρχών αναφέρθηκε και στις δύο περιπτώσεις. Για να είναι βιώσιμη η έκφραση της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης πρέπει επίσης να βασίζεται στην εμπιστοσύνη, κάτι που είναι στην ευθύνη των χωρών που επωφελούνται από αυτήν. Από αυτή την άποψη, η μη συμμόρφωση με το «Σύμφωνο Σταθερότητας» αποτελεί διάσπαση του συμφώνου εμπιστοσύνης που έχει καθιερωθεί μεταξύ των κρατών που υιοθέτησαν το ευρώ. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, πρέπει επίσης να αναγνωριστεί ότι οι κυβερνήσεις μπορούν να είναι θύματα κρίσης χωρίς να είναι άμεσα υπεύθυνες για την κατάσταση. Οι διαρθρωτικές διαφορές στην ανταγωνιστικότητα και η δυσκολία μείωσης τους είναι από καιρό γνωστές και διαπιστωμένες. Σήμερα, η αυξανόμενη έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης, η απόρριψη του ηθικού κινδύνου και οι νέες απαιτήσεις για χρηστή διακυβέρνηση συνδυάζονται για να συνοδεύσουν τις εκδηλώσεις αλληλεγγύης, όποιες και αν είναι αυτές, με πιο συστηματικά προληπτικά μέτρα και αυστηρές κυρώσεις, οικονομικές και ενδεχομένως πολιτικές, σε περίπτωση

μη συμμόρφωσης με τους κοινούς κανόνες(βλέπε τις συζητήσεις της ομάδας εργασίας υπό την προεδρία του H. Van Rompuy¹)

3.2.5 Αλληλεγγύη και αμοιβαιότητα

Τα κύρια στάδια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης χαρακτηρίστηκαν από πολιτικές παγκόσμιας διάστασης (βιομηχανική συνεργασία μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας) , (ενιαία αγορά και συνοχή ,κλπ.), στις οποίες κάθε κράτος μέλος ή ομάδα συμφερόντων κρατών μελών μπόρεσε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ότι οι μεταβιβάσεις στο πλαίσιο των διαθρωτικών ταμείων παράγουν έμμεσα οφέλη για τους καθαρούς πληρωτές μέσω εξαγωγών αγαθών ή, για παράδειγμα ,μέσω ανάληψης συμβάσεων δημόσιων έργων.

Επομένως η αλληλεγγύη δεν είναι ασύμμετρος μηχανισμός ,αλλά αποτελεί ήδη μέρος ενός δικτύου αμοιβαίων συμφερόντων, όπου όλοι βρίσκουν να επιστρέφεται ένα μέρος του στοιχήματος τους. Για τους περισσότερους που ασχολούνται με αυτά τα θέματα, αυτή η ισορροπημένη προσέγγιση, δηλαδή η ύπαρξη ενός υψηλότερου κοινού συμφέροντος που βασίζεται σε αμοιβαία πλεονεκτήματα, θα αποτελέσει στο μέλλον, ακόμη περισσότερο από ότι στο παρελθόν, το παιχνίδι της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης υπό τη μορφή «συμφωνιών πακέτου» που θα υποστηρίζονται από κοινά έργα ή ακόμη πιο παγκόσμιες «συμφωνίες πακέτου» μεταξύ διαφορετικών τομέων ή ειδικών «συμφωνιών».

¹ Στις 19 Νοεμβρίου του 2009, έπειτα από έκτακτη σύνοδο κορυφής για την εκλογή του πρώτου Μόνιμου Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Υπατου Εκπροσώπου της ΕΕ σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, ο βαν Ρομπέι εκλέχθηκε πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανέλαβε καθήκοντα την 1η Δεκεμβρίου. Στις 1/12/2014 τον διαδέχθηκε ο Πολωνός Ντόναλντ Τουσκ.

3.3 Η περίπτωση της Ελλάδας και οι πρώτοι μεγάλοι προβληματισμοί στην εφαρμογή της αλληλεγγύης.

Η περίπτωση της Ελλάδας ήταν το πρώτο σοβαρό περιστατικό που τάραξε τα ήρεμα νερά της αρχικής επιτυχίας του ευρώ στις παγκόσμιες συναλλαγματικές αγορές. Στην προσπάθεια των ευρωπαϊκών χωρών να διασφαλίσουν το «κοινό καλό», δηλαδή τη διασφάλιση της σταθερότητας του ενιαίου νομίσματος και της συνοχής της Ευρωζώνης, άρχισαν να ξανασκέφτονται την έννοια της αλληλεγγύης και το πώς θα βοηθήσουν την Ελλάδα να επανέλθει στο σωστό δρόμο. Στις συνθήκες αυτές και στα πλαίσια της αντιμετώπισης ενός πρωτόγνωρου για τα ευρωπαϊκά δεδομένα προβλήματος οι χώρες-μέλη της ΟΝΕ δεσμεύονταν να δρουν από κοινού για την εξυπηρέτηση του συμφέροντος της ένωσης συνολικά και άρχισαν να χρησιμοποιούν ολοένα και πιο συχνά τον όρο «οικονομική αλληλεγγύη». Η οικονομική αλληλεγγύη είναι μια στήριξη υπό προϋποθέσεις, την οποία παρέχουν οι άλλες χώρες στη χώρα που δεν μπορεί να καλύψει τις χρηματοδοτικές της ανάγκες από την αγορά λόγω των πολύ υψηλών επιτοκίων με τα οποία της παρέχονται τα απαιτούμενα δάνεια. Οι προϋποθέσεις (τα προ-απαιτούμενα για την εκταμίευση κάθε δόσης) που αναφέρθηκαν παραπάνω αφορούν όρους και δεσμεύσεις για την υιοθέτηση μεταρρυθμίσεων και μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής, σταθεροποίησης και υπευθυνότητας. Τα μέτρα αυτά είχαν στόχο την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, την επιστροφή της χώρας στις αγορές, την τόνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και την αποδοτικότητα των δημόσιων επιχειρήσεων. Δημιουργήθηκε ένας μηχανισμός για την υποστήριξη χωρών που μπορεί στο μέλλον να παρουσιάσουν προβλήματα παρόμοια με της Ελλάδας. Στην αρχή (2010), ο μηχανισμός αυτός είχε προσωρινό χαρακτήρα αλλά μετά έγινε μόνιμος όταν αφενός μεν παρουσιάστηκαν χρηματοδοτικά προβλήματα και σε άλλες χώρες και αφετέρου τα προβλήματα της Ελλάδας αποδείχτηκαν μακροχρόνιου και όχι παροδικού χαρακτήρα. Ο μηχανισμός αυτός στηρίζεται στη συνεργασία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (μη ευρωπαϊκού οργανισμού που θεωρείτο ότι κατέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία για την επιβολή και παρακολούθηση προγραμμάτων διάσωσης σε χώρες με προβλήματα). Σιγά-σιγά, μετά από πολλές περιπέτειες και θυσίες, με τη συμπαράσταση αυτού του μηχανισμού που αποκτά πλέον μόνιμο

χαρακτήρα, η Ελλάδα ξαναβρίσκει το δρόμο της και τη θέση της στις διεθνείς κεφαλαιαγορές (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.190-191).

3.3.1 Το Πρώτο και το Δεύτερο Πρόγραμμα Στήριξης της Ελληνικής Οικονομίας.

Στις 2 Μαΐου του 2010 το Eurogroup (δηλαδή η ανεπίσημη σύσκεψη των Υπουργών Οικονομικών της Ευρωζώνης) αποφάσισε, έπειτα από σχετικό αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης τον Απρίλιο του ίδιου έτους, να παράσχει στη χώρα μας διμερή δάνεια τα οποία θα συγκεντρώνονταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το ύψος των δανείων αυτών ορίστηκε αρχικά στα 80 δις με στόχο να δοθούν στην Ελλάδα την περίοδο Μαΐου 2010 - Ιουνίου 2013. Τελικά το ποσό αυτό μειώθηκε κατά 2,7 δις επειδή η Σλοβακία αποφάσισε να μην συμμετάσχει στη συμφωνία, ενώ η Ιρλανδία και η Πορτογαλία παραιτήθηκαν ζητώντας και οι ίδιες οικονομική βοήθεια. Η συμφωνία αυτή των χωρών της Ευρωζώνης πάντως, ήταν το ένα μέρος μιας ευρύτερης συμφωνίας με το ΔΝΤ, το οποίο απ' τη μεριά του δεσμεύτηκε να δανειοδοτήσει την Ελλάδα με άλλα 30 δις. (Πηγή: Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ))

Πιο αναλυτικά, η Ελλάδα υπέγραψε το Μάιο 2010 Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρωζώνης και σύναψε ένα διακανονισμό χρηματοδότησης με το ΔΝΤ (European Commission 2010, Τράπεζα της Ελλάδος 2014). Πριν την υπογραφή των Δανειακών Συμβάσεων, η ελληνική κυβέρνηση υπέγραψε ένα Μνημόνιο Συνεννόησης, το οποίο περιείχε τα μέτρα και τους στόχους του τριετούς Προγράμματος Δημοσιονομικής Προσαρμογής, που είχε καταρτισθεί από τις ελληνικές αρχές, μετά από συνεννόηση με την Τρόικα. Το Πρώτο Μνημόνιο Συνεννόησης, απαρτίζεται από τρία επιμέρους έγγραφα: α) το «Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής» (Memorandum of Economic and Financial Policies), με το οποίο καθορίζονται οι στρατηγικοί στόχοι του Προγράμματος και τα δημοσιονομικά, χρηματοπιστωτικά και διαρθρωτικά μέτρα, που πρέπει να ληφθούν, στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας, β) το «Μνημόνιο για τις συγκεκριμένες-επιμέρους προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής» (Memorandum of Understanding on Specific Economic Policy Conditionality), στο οποίο γίνεται εξειδικευμένη και λεπτομερής περιγραφή των μέτρων και του χρονοδιαγράμματος για την υλοποίησή τους και γ) το «Τεχνικό Μνημόνιο Συνεννόησης» (Technical Memorandum of Understanding), με το οποίο, αποσαφηνίζεται η έννοια των χρησιμοποιούμενων όρων, καθορίζονται τα ποσοτικά κριτήρια απόδοσης και τα λοιπά κριτήρια αναφοράς, οι μέθοδοι αξιολόγησης του Προγράμματος, καθώς και άλλες,

τεχνικού χαρακτήρα λεπτομέρειες. Το Πρώτο Μνημόνιο Συνεννόησης, προσαρτήθηκε στο τέλος του νόμου 3845/2010 και ενσωματώθηκε σε αυτόν, ως παράρτημά του.

Σύμφωνα με τους όρους του προγράμματος, η ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να εφαρμόσει ένα πενταετές πρόγραμμα περιοριστικής πολιτικής δημοσιονομικής προσαρμογής και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στοχεύοντας στην κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της Γενικής Κυβέρνησης τα επόμενα 2-3 έτη και στη σταδιακή αποκατάσταση της πρόσβασης της Ελλάδας, στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές από το 2012 και μετά (European Commission 2010). Τα αρχικά μέτρα στόχευαν στο να περιορίσουν το δημοσιονομικό έλλειμμα κατά 5% του ΑΕΠ το 2010. Η κυβέρνηση είχε δεσμευτεί να θέσει σε εφαρμογή πρόσθετα ισχυρά μέτρα προσαρμογής με σκοπό τη μείωση του ελλείμματος κάτω από το 3% του ΑΕΠ μετά το 2014 και τη δημιουργία και διατήρηση υψηλού πρωτογενούς πλεονάσματος(πάνω από το 5% του ΑΕΠ για σειρά ετών).

Το πρώτο Πρόγραμμα Προσαρμογής είχε τρεις βασικούς όσο και φιλόδοξους στόχους: να επαναφέρει τη δημοσιονομική σταθερότητα της χώρας και τη βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους, να αποκαταστήσει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και να σταθεροποιήσει το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η συμφωνία προέβλεπε ότι οι αναγκαίες κάθε φορά εκταμιεύσεις θα βασίζονταν σε τριμηνιαίες αξιολογήσεις της προόδου και της τήρησης των χρονοδιαγραμμάτων και των συμφωνηθέντων ποσοτικών στοιχείων.

Τα μέτρα που ελήφθησαν για την εφαρμογή του Πρώτου Μνημονίου αφορούσαν στη μείωση των δαπανών μισθοδοσίας του δημοσίου και των δαπανών για συντάξεις, την αύξηση του Φ.Π.Α. και ορισμένων ειδικών φόρων κατανάλωσης. Ειδικότερα, αυξήθηκε ο ειδικός φόρος κατανάλωσης, σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά, και ο υψηλός συντελεστής ΦΠΑ, από 21% σε 23%, ο μεσαίος από 10% σε 11%, και εν συνεχεία από 11% σε 13%, και ο χαμηλός στο 6,5%. Ακόμη, έλαβε χώρα αντικατάσταση του 13ου και 14ου μισθού των δημοσίων υπαλλήλων με επίδομα 500 ευρώ σε όλους όσοι έχουν αποδοχές μέχρι 3.000 ευρώ και πλήρης κατάργηση των δύο μισθών για μεγαλύτερες αποδοχές, καθώς και αντικατάσταση 13ης και 14ης σύνταξης, με επίδομα 800 ευρώ για συντάξεις ως 2.500 ευρώ, ενώ έγιναν αλλαγές στον εργασιακό και ασφαλιστικό τομέα, αυξάνοντας το όριο των απολύσεων, μειώνοντας τον κατώτατο μισθό και θέτοντας νέα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης στο δημόσιο τομέα τα 65 χρόνια. Το ύψος των μέτρων του Πρώτου Μνημονίου ήταν 30 δισ. ευρώ (Ν. 3845/2010).

Τα πράγματα όμως δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τις αρχικές προβλέψεις οπότε λόγω επιδείνωσης των οικονομικών δεικτών, του κινδύνου εξόδου από το Ευρώ, της πολιτικής αστάθειας, αλλά και των συστημικών κινδύνων για την Ευρωζώνη, η Ελλάδα υπέγραψε με την Τρόικα, το Φεβρουάριο του 2012, το Δεύτερο Πρόγραμμα Προσαρμογής, για την περίοδο 2012-2014 (European Commission, 2012). Η νέα Δανειακή Σύμβαση διατήρησε τους ίδιους βασικούς πυλώνες της στρατηγικής προσαρμογής, καθιερώνοντας παράλληλα την τήρηση των ποσοτικών κριτηρίων επιδόσεων και τη θετική αποτίμηση της προόδου όσον αφορά στα κριτήρια πολιτικής.

Το ύψος των πόρων χρηματοδότησης του 2ου Μνημονίου (συμπεριλαμβανομένων αυτών που δεν είχαν απορροφήσει κατά την περίοδο εφαρμογής του Πρώτου Προγράμματος) ανήλθε σε 164,5 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 130 δισ. ευρώ αποτελούσαν νέα χρηματοδότηση, από τον Προσωρινό Μηχανισμό Στήριξης (EFSF) και το ΔΝΤ. Επιπροσθέτως, συμφωνήθηκε το «κούρεμα» και η αναδιάρθρωση των ιδιωτικών δανείων (PSI) προκειμένου να βελτιωθεί η βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους. Έτσι, από το συνολικό ποσό των 205,6 δισ. ευρώ σε ομόλογα επιλέξιμα για την προσφορά ανταλλαγής, ανταλλάχθηκαν περίπου 197 δισ. ευρώ, δηλαδή το 95,7% (http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_el.htm).

Στις 13 Φεβρουαρίου 2012, η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε το Δεύτερο Μνημόνιο (Ν. 4046/2012, ΦΕΚ Α'28/2012) που προέβλεπε:

- Μείωση, κατά 22%, του κατώτατου μισθού σε όλα τα κλιμάκια του βασικού μισθού (από 751 ευρώ, σε 586 ευρώ) και 32% στους νεοεισερχόμενους, μέχρι 25 ετών,
- Κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα, έως το 2015, εκ των οποίων 15.000 εντός του 2012,
- Ατομικές ή επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας, αντί για κλαδικές,
- Άρση της μονιμότητας, σε ΔΕΚΟ και υπό κρατικό έλεγχο Τράπεζες,
- Περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας, άμυνας, λειτουργιών του Κράτους και Εκλογών,
- Κατάργηση των Οργανισμών Εργατικής Κατοικίας και Εστίας,
- Αύξηση των αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα,

- Πλήρες άνοιγμα είκοσι (20) κλειστών επαγγελμάτων,
- Αύξηση των εισιτηρίων στις Αστικές Συγκοινωνίες και στον ΟΣΕ, κατά 25%, και,
- Κλείσιμο διακοσίων (200) Εφοριών (ΔΥΟ), κατάργηση φοροαπαλλαγών και χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά.

Το ύψος των μέτρων του 2ου Μνημονίου έφτασε τα 13 δισ. ευρώ (Ν. 4127/2013). Στο πλαίσιο του 2ου Μνημονίου, το Νοέμβριο του 2012, ψηφίστηκε το πολυνομοσχέδιο (Ν. 4093/2012), το οποίο περιείχε το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Προσαρμογής 2013-2016, καθώς και σημαντικές παρεμβάσεις για την υποστήριξη της δημοσιονομικής προσαρμογής, μεταξύ των οποίων ήταν ο περιορισμός των συντάξεων και των κοινωνικών δαπανών, ο περιορισμός της μισθολογικής δαπάνης μέσω της κατάργησης των επιδομάτων εορτών και αδειάσκαι της μείωσης των “ειδικών μισθολογίων” του Δημοσίου, τον περιορισμό της φαρμακευτικής δαπάνης, την τροποποίηση διαφόρων φορολογικών διατάξεων και τη σύσταση της θέσης Γενικού Γραμματέα Δημοσίων Εσόδων. Επιπλέον, είχε σημαντικές διατάξεις για την περαιτέρω αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας και το άνοιγμα των κλειστών επαγγελμάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, οι υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης και το ΔΝΤ, συμφώνησαν να παρατείνουν την πορεία δημοσιονομικής προσαρμογής κατά δύο έτη και, ως εκ τούτου, να μειώσουν τον στόχο του πρωτογενούς πλεονάσματος για το 2014, από 4,5% στο 1,5% του ΑΕΠ, με μέση ετήσια προσαρμογή της τάξης του 1,5% του ΑΕΠ, μέχρι να επιτευχθεί πρωτογενές πλεόνασμα ύψους 4,5% του ΑΕΠ το 2016. Συμφώνησαν επίσης, σε δέσμη μέτρων για μείωση του χρέους της Ελλάδας στο 124% του ΑΕΠ μέχρι το 2020. Παράλληλα, η Ελλάδα δήλωσε ότι, εξετάζει τη λήψη ορισμένων μέτρων μείωσης του χρέους (πρόγραμμα επαναγοράς χρέους), μέσω αγορών στο πλαίσιο δημοπρασίας των διαφόρων κατηγοριών κρατικών ομολόγων.

Παρακάτω, στον Πίνακα 1 και Πίνακα 2 φαίνονται αναλυτικά τα ποσά και οι ημερομηνίες των εκταμιεύσεων του Πρώτου και του Δεύτερου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας. Τα ποσά ήταν τεράστια, τα μεγαλύτερα που είχαν δοθεί ποτέ σε χώρα, αλλά το πρόβλημα ήταν τα πολύ σκληρά μέτρα, τιμωρητικού θα λέγαμε χαρακτήρα, που τα συνόδευαν. Συνήθως υπήρχε μια δέσμη μέτρων, τα προαπαιτούμενα, που έπρεπε να έχουν ψηφιστεί και εφαρμοστεί πριν από την εκταμίευση της κάθε επόμενης δόσης. Οι εκταμιεύσεις αυτές συνήθως γίνονταν στην

ημερομηνία λήξης των τοκοχρεωλυτικών δόσεων από τις δανειακές υποχρεώσεις της Ελλάδας έτσι ώστε το δημόσιο χρέος της να είναι πάντα τακτοποιημένο.

Πίνακας 1 Πρώτο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας(σε δις Ευρώ)

Εκταμιεύσεις	Ημερομηνία	Ποσά προερχόμενα από την Ευρωζώνη	Ποσά προερχόμενα από το ΔΝΤ	Σύνολο
1 ^η	Μάιος 2010	14,5	5,5	20,0
2 ^η	Σεπτέμβριος 2010	6,5	2,6	9,1
3 ^η	Δεκ. 2010/Ιαν. 2011	6,5	2,5	9,0
4 ^η	Μάρτιος 2011	10,9	4,1	15,0
5 ^η	Ιούλιος 2011	8,7	3,2	11,9
6 ^η	Δεκέμβριος 2011	5,8	2,2	8,0
	Σύνολο	52,9	20,1	73,

Πηγή: Παναγιωταρέα, 2017, σελ.191-192.

Πίνακας 2 Δεύτερο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας(σε δις Ευρώ)

Εκταμιεύσεις	Ημερομηνία	Ποσά προερχόμενα από τον μηχανισμό ΕΤΧΣ	Ποσά προερχόμενα από το ΔΝΤ	Σύνολο
1	Μάρτιος- Ιούνιος 2012 (I)	74	1,6	75,6
2,1	Δεκέμβριος 2012 (II)	34,3	-	34,3
2,2	Ιανουάριος 2013(III)	7,2	-	7,2
2,3	Ιανουάριος 2013	2,0	3,24	5,24
2,4	Φεβρουάριος 2013	2,8	-	2,8
2,5	Μάιος 2013	2,8	-	2,8
3,1	Μάιος 2013 (IV)	4,2	1,74	5,94
3,2	Ιούνιος 2013	3,3	-	3,3
4,1	Ιούλιος 2013(V)	2,5	1,8	4,3
4,2	Δεκέμβριος 2013	0,5	-	0,5
5,1	Απρίλιος 2014 (VI)	6,3	3,6	9,9
5,2	Ιούλιος 2014	1,0	-	1,0

5,3	Αύγουστος 2014	1,0	-	1,0
	Σύνολο	141,8	11,98	153,88
	Φεβρουάριος 2015	-10,9		
		(επιστροφή των ΕΤΧΣ ομολόγων που δεν χρησιμοποιήθηκαν από το ΤΧΣ)		
	Σύνολο	130,9	11,98	142,88

Πηγή: Παναγιωταρέα, 2017, σελ.191-192.

3.3.2 Το Τρίτο Πρόγραμμα Στήριξης της Ελληνικής Οικονομίας.

Μετά τη διεξαγωγή των εθνικών εκλογών στις 25 Ιανουαρίου 2015 που είχαν σαν αποτέλεσμα την άνοδο στην εξουσία μιας νέας κυβέρνησης και μετά την άσκοπη (κατά πολλούς τουλάχιστον) παρέλευση των πρώτων έξι μηνών συγκρουσιακής και αδιέξοδης διαπραγμάτευσης με την Τρόικα, τα αυξανόμενα προβλήματα ρευστότητας και αβεβαιότητας της Ελληνικής Οικονομίας, την εκπνοή της προθεσμίας της 30ης Ιουνίου 2016, για την υπογραφή νέας συμφωνίας, το Δημοψήφισμα του Ιουνίου 2016 και το ουσιαστικό κλείσιμο των Τραπεζών, η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε, στις 19 Αυγούστου 2015 με αυξημένη διακομματική πλειοψηφία, το Τρίτο Μνημόνιο και τις Δανειακές Συμβάσεις, το περιεχόμενο των οποίων είναι στη λογική και κατεύθυνση των προηγούμενων Συμφωνιών (European Commission, 2015). Ειδικότερα, η νέα Δανειακή Συμφωνία προέβλεπε την εκταμίευση ποσού 86 δισ. ευρώ, εκ των οποίων περί τα 25 δισ. Ευρώ, για την ανακεφαλαίωση των Ελληνικών Τραπεζών, οι οποίες έχασαν, το πρώτο εξάμηνο του 2016, σημαντικό μέρος των καταθέσεών τους (περί τα 45 δισ. ευρώ), λόγω του πανικού των καταθετών και του κινδύνου ενός GREXIT, και αύξησαν το χρέος τους στο Ευρωσύστημα, λόγω των νέων δανείων, από τον Μηχανισμό Έκτακτης Ρευστότητας (ELA).

Πιο αναλυτικά, στις 8 Ιουλίου του 2015 (λίγες μέρες μετά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος) η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε αίτημα για οικονομική βοήθεια στον μόνιμο πλέον μηχανισμό στήριξης, τον ESM. Στις 13 Ιουλίου του 2015, οι ηγέτες της Ευρωζώνης ήρθαν σε συμφωνία με την Ελλάδα τόσο για την άμεση λήψη από μέρους της ορισμένων μέτρων, όσο και για τη μετέπειτα έναρξη διαπραγματεύσεων με στόχο τη σύνταξη ενός νέου μνημονίου. Μέχρι όμως αυτό να συμβεί, και για την κάλυψη ορισμένων τρεχουσών αναγκών της χώρας, στις 17 Ιουλίου αποφασίστηκε η (εκ νέου) θέσπιση του EFSM για την παροχή από αυτόν ενός βραχυχρόνιου δανείου (δάνειο «γέφυρα») 7,16 δισεκατομμυρίων. Μέσα στις επόμενες ημέρες, και αφού η ελληνική κυβέρνηση ψήφισε όντως τα άμεσα μέτρα, έκλεισε και η συμφωνία για το νέο μνημόνιο. Βάσει αυτού, η Ελλάδα θα λάμβανε οικονομική βοήθεια μέχρι και 86 δισ ευρώ σε βάθος τριετίας. Το ύψος της συμμετοχής του ESM στο ποσό αυτό θα εξαρτιόταν από τη συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στο πρόγραμμα, στο οποίο στάλθηκε επίσης αίτημα από την ελληνική κυβέρνηση στις 23 Ιουλίου του 2015. Η συμφωνία τελικά ψηφίστηκε από τα εθνικά κοινοβούλια και υπογράφηκε στις 19 Αυγούστου 2015. {Πηγή: Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός

Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ)

Η ελληνική οικονομία άρχισε να δείχνει τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης με τη σχετική επιτυχία του Τρίτου Προγράμματος Οικονομικής Αναδιάρθρωσης του 2015. Επρόκειτο για ένα δανειακό πακέτο ύψους 86 δις ευρώ συνοδευόμενο από ένα στοχευμένο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε να εκπληρώσει στο πλαίσιο του σχετικού Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ Ελλάδας και δανειστών. Οι τελευταίοι συνέστησαν επιτροπή θεσμών αποτελούμενη από τους εκπροσώπους τους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), τη λεγόμενη Τρόικα καταρχήν και Θεσμούς μετέπειτα, προκειμένου να παρακολουθούν στενά την πορεία των μεταρρυθμίσεων και να προβαίνουν σε τακτικές αξιολογήσεις πριν από κάθε εκταμίευση δόσης. (Παπαγιαννίδης, 2020)

Το τρίτο Μνημόνιο περιλαμβάνει τέσσερις στρατηγικούς στόχους (European Commission, 2015):

- την αποκατάσταση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, με την επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος 3,5% του ΑΕΠ, το 2018 και μετά, θέτοντας ως ενδιάμεσους στόχους, για το πρωτογενές πλεόνασμα, -0,25%, 0,5%, 1,75% του ΑΕΠ, για τα έτη 2015, 2016 και 2017, αντίστοιχα.
- τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, μέσω της αντιμετώπισης των μη εξυπηρετούμενων δανείων και της ανακεφαλαιοποίησης των Τραπεζών εντός του 2015.
- την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και τις επενδύσεις, εφαρμόζοντας μεταρρυθμίσεις στις αγορές εργασίας και προϊόντων και την κατάρτιση φιλόδοξου προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων, και
- τη μεταρρύθμιση του Κράτους και της δημόσιας διοίκησης, μέσω της ενίσχυσης της θεσμικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των Ανεξάρτητων Αρχών και την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Τα βασικά μέτρα, που ελήφθησαν στα πλαίσια του τρίτου Μνημονίου (Νόμος 4336/2015, Νόμος 4387/2016, Νόμος 4389/2016) αφορούσαν στη μείωση των συντάξεων (κύριων και επικουρικών), μέσω της αύξησης των εισφορών υγειονομικής περίθαλψης (+2% στις κύριες και +6% στις επικουρικές συντάξεις) και της αύξησης του ΦΠΑ, της κατάργησης του ΕΚΑΣ, για χιλιάδες συνταξιούχους, της μείωσης της κατώτατης σύνταξης, από τα 486 στα 345 ευρώ, και των αναπηρικών συντάξεων, κατά τουλάχιστον 25%. Επίσης, μειώθηκε το εφάπαξ των δημόσιων υπαλλήλων και των αυτοαπασχολούμενων. Οι φόροι πολλαπλασιάστηκαν, με την αύξηση του φόρου εισοδήματος των νομικών προσώπων, από το 26% στο 29%, των αγροτών, από 13% στο 26%, την αύξηση της προκαταβολής φόρου, από 27,5% (αγρότες) και 55% (περισσότερες επιχειρήσεις) στο 100%, και την αύξηση του φόρου από ενοίκια, στο 15% (από 11%), για εισοδήματα κάτω από 12.000 και στο 35% (από 33%), για εισοδήματα άνω των 12.000 ευρώ. Η αύξηση του ΦΠΑ έλαβε χώρα με μετάταξη των περισσότερων αγαθών και υπηρεσιών, από το 6,5% και το 13% στο 23%, ενώ καταργήθηκε η έκπτωση για τα Δωδεκάνησα. Συγχρόνως, αυξήθηκαν οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης σε βενζίνη, πετρέλαιο θέρμανσης και κίνησης, φυσικό αέριο, κηροζίνη, μύρα, τσιγάρα, αλκοολούχα ποτά στα Δωδεκάνησα και μειώθηκε στο μισό το επίδομα πετρελαίου θέρμανσης, ενώ καταργήθηκε η επιστροφή Ειδικού Φόρου Κατανάλωσης στο αγροτικό πετρέλαιο κίνησης (diesel).

Λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης στην αποτελεσματική εφαρμογή του 3ου Μνημονίου, στις 9 Μαΐου 2016 και μετά από πίεση των δανειστών συμφωνείται η θεσμοθέτηση ενός Μηχανισμού Δημοσιονομικής Προσαρμογής, γνωστού ως «Κόφτη» δαπανών, μισθών και συντάξεων, ο οποίος θα ενεργοποιείται σε περίπτωση μη επίτευξης των δημοσιονομικών στόχων, προκειμένου να κλείσει η Συμφωνία και να εκταμιευτεί η δόση (European Commission, 2016). Οι νέες ρυθμίσεις, προκάλεσαν την αντικατάσταση της Συμφωνίας της 15ης Αυγούστου 2015, με μία νέα, επικαιροποιημένη, η οποία προβλέπει τη λήψη πρόσθετων μέτρων. Έτσι, για παράδειγμα, έλαβε χώρα μία νέα αύξηση στο συντελεστή ΦΠΑ (από 23% ανεβαίνει στο 24%), ενώ συμφωνήθηκαν και αυξήσεις στους συντελεστές για τον υπολογισμό του ΕΝΦΙΑ.

Από το καλοκαίρι του 2015 μέχρι το φθινόπωρο του 2016, έχουν ψηφισθεί, και ήδη εφαρμόζονται, μέτρα φορολόγησης και περικοπής μισθών και συντάξεων, που υπερβαίνουν τα 9 δισ. ευρώ.

Κατά συνέπεια, το τρίτο Μνημόνιο, αν και πανομοιότυπο με τα δύο προγενέστερα, προβλέπει ακόμη περισσότερες ιδιωτικοποιήσεις, περαιτέρω μειώσεις των συντάξεων, αύξηση της φορολόγησης των αγροτών, σταδιακή αύξηση του ΦΠΑ στις επιχειρήσεις των νησιών του Αιγαίου, διευκόλυνση της διαδικασίας των κατασχέσεων υπέρ των Τραπεζών και των φορολογικών αρχών, με μείωση του ορίου του ακατάσχετου έναντι του Δημοσίου, από τα 1.500 Ευρώ στα 1.250, αύξηση της προκαταβολής φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων και αυτοαπασχολούμενων, άνοιγμα των κλειστών επαγγελμάτων, περικοπή δαπανών και επιβολή νέων μέτρων λιτότητας(σε περίπτωση μη επίτευξης των δημοσιονομικών στόχων), μείωση των μισθών και εισαγωγή ρυθμίσεων στις εργασιακές σχέσεις κ.α.

Όπως είδαμε, λοιπόν, αναλυτικά, με βάση τα παραπάνω, η λογική και των τριών μνημονίων που εφαρμόστηκαν στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας διάσωσης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας και που υπογράφηκαν μεταξύ των διαφόρων ελληνικών κυβερνήσεων (όλων των αποχρώσεων και τάσεων που προσφέρει το ελληνικό πολιτικό σκηνικό) από τη μια πλευρά και των Ευρωπαϊκών Θεσμών και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου από την άλλη ήταν χρήματα (συνήθως ή αποκλειστικά τα ελάχιστα ποσά που απαιτούνταν κάθε φορά για την αποπληρωμή δόσεων παλαιών δανείων – τμημάτων του ελληνικού δημόσιου χρέους ή και για τη διάσωση – συντήρηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος που υπέφερε κυρίως από τη συνεχή διαρροή καταθέσεων προς τραπεζικά ιδρύματα του εξωτερικού λόγω της ακατάσχετης φημολογίας και φοβίας που επικρατούσε όλη αυτή την περίοδο) αντί για μέτρα, τα οποία αφενός μεν ήταν τιμωρητικού χαρακτήρα προς τον ελληνικό λαό (με συνέπεια μια δραματική πτώση του βιοτικού επιπέδου) και αφετέρου εκσυγχρονιστικού – μεταρρυθμιστικού χαρακτήρα ως προς τις δομές και τη λειτουργία του δημόσιου κυρίως τομέα, χωρίς όμως να μπουν ποτέ και στην ουσία της ανατροπής των παθογενειών (Galenianos M., 2015) που τον ταλάνιζαν από πάρα πολλά χρόνια πριν (όπως π.χ. την έλλειψη αξιοκρατίας, το πελατειακό κράτος, την κακή και χρονοβόρα λειτουργία της δικαιοσύνης, κλπ.). Ποτέ δεν έγιναν, ούτε από το εξωτερικό ούτε από το εσωτερικό της χώρας, οι απαραίτητες επενδύσεις που είχε ανάγκη η ελληνική οικονομία και, επίσης, ποτέ δεν καταρτίστηκε κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα ανάκαμψης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας αποδεκτό από όλους και εφαρμόσιμο άμεσα σε μεσομακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα.

Πίνακας 3 Τρίτο πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής της Ελλάδας (σε δις Ευρώ)

Ημερομηνία εκταμίευσης	Εκταμιευθέν ποσό	Είδος εκταμίευσης	Λήξη	Καταβληθέν σωρευτικό ποσό
20/08/2015	13 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2057</u>	13 δισεκατομμύρια ευρώ
24/11/2015	2 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2057</u>	15 δισεκατομμύρια ευρώ
01/12/2015	2,7 δισεκατομμύρια ευρώ	Χωρίς μετρητά	Απόσβεση από το <u>2055 έως το 2059</u>	17,7 δισεκατομμύρια ευρώ
08/12/2015	2,7 δισεκατομμύρια ευρώ	Χωρίς μετρητά		20,4 δισεκατομμύρια ευρώ
23/12/2015	1 δισεκατομμύριο ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2057</u>	21,4 δισεκατομμύρια ευρώ
21/06/2016	7,5 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2058</u>	28,9 δισεκατομμύρια ευρώ
26/10/2016	2,8 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2058</u>	31,7 δισεκατομμύρια ευρώ
10/07/2017	7,7 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2059</u>	39,4 δισεκατομμύρια ευρώ
30/10/2017	0,8 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2059</u>	40,2 δισεκατομμύρια ευρώ
28/03/2018	5,7 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2051 έως το 2054 · 2060</u>	45,9 δισεκατομμύρια ευρώ
15/06/2018	1 δισεκατομμύριο ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2034 έως το 2060</u>	46,9 δισεκατομμύρια ευρώ
06/08/2018	15 δισεκατομμύρια ευρώ	Μετρητά	Απόσβεση από το <u>2043 έως το 2060</u>	61,9 δισεκατομμύρια ευρώ

Πηγή: https://www.esm.europa.eu/assistance/greece#esm_disbursements_to_greece

3.4 Η επίδραση του επιπέδου αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην επίδειξη οικονομικής αλληλεγγύης.

Το ερώτημα που προκύπτει, όμως, είναι το κατά πόσο αυτή η διάσταση της ευρωπαϊκής οικονομικής αλληλεγγύης καλύπτει το αποδεκτό όριο της έννοιας της αλληλεγγύης που πρέπει να ανταποκρίνεται σε μια κοινότητα ισότιμων χωρών-μελών μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.186). Είναι ένα πολύ δύσκολο ερώτημα για να απαντηθεί σύντομα και συγκεκριμένα. Το σίγουρο είναι ότι χωρίς κάποιο βαθμό αλληλεγγύης τόσο στις αναμενόμενες όσο και κυρίως στις μη αναμενόμενες και απρόβλεπτες δυσκολίες καμία ένωση, κοινότητα, ομάδα ή συνεργασία χωρών ή ανθρώπων δεν μπορεί να υπάρξει. Όταν κάποιος μπαίνει σε μια ένωση παραχωρεί κάποιους βαθμούς ελευθερίας με στόχο να κερδίσει αποτελεσματικότητα στην επίλυση των προβλημάτων και εξασφάλιση και σιγουριά στην αντιμετώπιση οποιουδήποτε απρόοπτου παρουσιαστεί.

Εκείνο που φάνηκε στην περίπτωση της Ελλάδας και των προβλημάτων της, στην αρχή τουλάχιστον της κρίσιμης περιόδου, είναι ότι υπήρχε μεγάλο θέμα εμπιστοσύνης μεταξύ της Ελλάδας και των εταίρων της και για το λόγο αυτό κυρίως επικράτησε ο τιμωρητικός χαρακτήρας της αλληλεγγύης στην πρώτη περίοδο των προγραμμάτων διάσωσης. Δεν ήταν τόσο οι παραβάσεις της Ελλάδας στα κριτήρια του Μάαστριχτ, όσο και αν αυτές ήταν συνεχείς και εξακολουθητικές, αλλά κυρίως το απαραίτητο σε μια κοινότητα χωρών – εταίρων αίσθημα εμπιστοσύνης που διερράγη βίαια και απότομα μεταξύ της Ελλάδας και των εταίρων της, με διάφορες πράξεις, δηλώσεις και παραλείψεις και των δύο πλευρών (Galenianos M., 2015) και άργησε πάρα πολύ να αποκατασταθεί. Τις παραβάσεις στη Συνθήκη του Μάαστριχτ ξεκίνησαν πρώτες οι μεγάλες χώρες με επικεφαλής τη Γερμανία και τη Γαλλία από το 2003 ήδη και πολλές άλλες χώρες μπήκαν και υπέκυψαν σε αυτόν τον πειρασμό. Και μπορεί ο παραβατικός χαρακτήρας της Ελλάδας να ήταν πολύ πιο έντονος και να αφορούσε τα περισσότερα από τα κριτήρια του Μάαστριχτ (Galenianos M., 2015) αλλά ήταν κυρίως η έλλειψη εμπιστοσύνης για την επιθυμία συμμετοχής της Ελλάδας στην προσπάθεια συνέχισης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που εκτόξευσε τα spreads των ελληνικών ομολόγων και επιτοκίων κάτι που ουσιαστικά έβγαλε την Ελλάδα από τις αγορές και οδήγησε την ελληνική οικονομία σε χρηματοδοτική αδυναμία και στα πρόθυρα της πτώχευσης και, κατά συνέπεια, στην ανάγκη χρηματοδοτικής βοήθειας και επιβολής προγραμμάτων διάσωσης (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.187).

Η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίστηκε αφενός μεν από την επιβολή υψηλών

επιτοκίων και σκληρών όρων προς την Ελλάδα από τους εταίρους και τους νέους πιστωτές της και αφετέρου από την πλήρη διάσωση των ιδιωτών παλαιών πιστωτών της Ελλάδας, οι οποίοι είτε αποπληρώθηκαν πλήρως είτε τους δόθηκε ο επαρκής χρόνος για να διασώσουν τις θέσεις τους στις διεθνείς κεφαλαιαγορές χωρίς σημαντικές απώλειες, ενώ παράλληλα το ιδιωτικό χρέος της Ελλάδας σε τράπεζες και λοιπούς ιδιώτες πιστωτές μετατράπηκε σε κρατικό αφού το ανέλαβαν οι υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ένωσης (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.187).

Στη συνέχεια, όμως, αφού ανακτήθηκε με θυσίες και χρόνο η απαραίτητη εμπιστοσύνη μεταξύ της Ελλάδας και των εταίρων της, άρχισαν να αμβλύνονται ολοένα και πιο πολύ οι σκληροί όροι που επιβλήθηκαν στα πρώτα προγράμματα διάσωσης. Κάθε επόμενο πρόγραμμα είχε καλύτερους όρους, ολοένα και πιο μειωμένο ρόλο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και ολοένα και μεγαλύτερη αναφορά σε αναπτυξιακές πολιτικές και ανορθωτικές δράσεις για την ελληνική οικονομία. Αυτό φυσικά ανεβάζει το επίπεδο αλληλεγγύης που επικράτησε στην Ένωση (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.193-194).

Βέβαια, μέχρι να κατακτηθεί το κατάλληλο επίπεδο αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των ελληνικών και των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και να αρχίσει η βοήθεια των Ευρωπαίων εταίρων προς την Ελλάδα να ξεφεύγει από το ελάχιστο επίπεδο αλληλεγγύης για την αποφυγή απλά της χρεωκοπίας της χώρας και την επίδειξη τιμωρητικού χαρακτήρα δημιουργήθηκαν πάρα πολλά προβλήματα στην ελληνική οικονομία (όπως, π.χ., ανεργία, κλείσιμο επιχειρήσεων, μείωση ΑΕΠ, μείωση διαθέσιμου εισοδήματος, διαρροή κεφαλαίων στο εξωτερικό, κλπ.) που θα χρειαστεί αρκετός καιρός και τις κατάλληλες πολιτικές για να διορθωθούν. Έστω και έτσι όμως, με τόση μεγάλη καθυστέρηση και τόσο μεγάλο κόστος για την ελληνική οικονομία, το ζητούμενο τελικά επιτεύχθηκε: και η χρεωκοπία της χώρας αποφεύχθηκε και η Ελλάδα παρέμεινε στους κόλπους της Ευρωζώνης. Μπορούμε, δηλαδή, να πούμε ότι ένα επίπεδο οικονομικής αλληλεγγύης για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος τηρήθηκε από όλους, έστω και με μεγάλο κόστος για την οικονομία του πιο αδύναμου. Υπήρξε, βέβαια, μεγάλη καθυστέρηση στην ανάληψη από όλους των ευθυνών τους και στη λήψη των αποφάσεων αλλά αυτό πια είναι ένα χαρακτηριστικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.194).

Ποτέ, όμως, δεν τέθηκαν συγκεκριμένοι ποιοτικοί στόχοι για την ουσιαστική βελτίωση της ελληνικής οικονομίας και ποτέ δεν υπήρξαν συγκεκριμένες δεσμεύσεις από πλευράς των εταίρων για πραγματική συμπαράσταση στην Ελλάδα για την

ανάληψη από μέρους της των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων για την τόνωση της χαμμένης ανταγωνιστικότητάς της. Αυτό δείχνει και το πόσο μακράν είναι ακόμα οι χώρες-μέλη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης από το πραγματικό πνεύμα αλληλεγγύης, ομόνοιας, ενότητας και ομοψυχίας που πρέπει να επικρατεί σε μια πραγματική ένωση χωρών με κοινό συμφέρον και κοινή αντίληψη και πορεία για το μέλλον.

Ένα σημαντικό πρόβλημα που δυσχέρανε την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των ελληνικών και των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ήταν η συστηματική αποφυγή από την πλευρά της Ελλάδας της ανάληψης της ιδιοκτησίας στα μέτρα που λαμβάνονταν από κοινού και στην υλοποίηση του προγράμματος για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης και πολιτικής αστάθειας (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.194). Η Ελλάδα κατηγορήθηκε συχνά και έντονα γι' αυτό το έλλειμμα που προκαλούσε σίγουρα καθυστερήσεις και αναποτελεσματικότητες στην εφαρμογή του προγράμματος. Αντίστοιχα και η Ελλάδα κατηγορούσε τους θεσμούς της Ευρωζώνης και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ότι και αυτοί με τη σειρά τους δεν αναλάμβαναν ποτέ την ιδιοκτησία και άρα την ευθύνη των μέτρων που πρότειναν για την αντιμετώπιση του ελληνικού προβλήματος.

3.5 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στην οικοδόμηση πνεύματος οικονομικής αλληλεγγύης.

Αμφιλεγόμενη είναι και η γενικότερη στάση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στην αντιμετώπιση του ελληνικού προβλήματος και ειδικότερα του προβλήματος ρευστότητας που αντιμετώπισαν τόσο η ελληνική οικονομία στο σύνολό της όσο και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα ειδικότερα (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.194-196). Η στάση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας χαρακτηρίστηκε από πολλές παλινωδίες στην έννοια της οικονομικής αλληλεγγύης που εφάρμοζε προς την Ελλάδα. Για παράδειγμα, όσο η Ελλάδα ήταν σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και πειθαρχίας η ΕΚΤ δεχόταν κατ' εξαίρεση τα ελληνικά ομόλογα ως εγγύηση για τις πράξεις αναχρηματοδότησης παρόλο που αυτά δεν πληρούσαν τα κριτήρια επιλεξιμότητας μετά τις συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.195). Κατά καιρούς και ειδικότερα την κρίσιμη περίοδο του πρώτου εξαμήνου του 2015 η ΕΚΤ αναίρεσε με απόφαση του διοικητικού της συμβουλίου (Φεβρουάριος 2015) αυτή την πολιτική για την Ελλάδα, κάτι που οδήγησε σε τεράστιο πρόβλημα ρευστότητας την ελληνική οικονομία και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα μέχρι το σημείο όπου έκλεισαν οι τράπεζες και επιβλήθηκαν οι γνωστοί κεφαλαιακοί περιορισμοί (capital controls) που ταλάνισαν και ταλαιπώρησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα την ελληνική οικονομία με πολλές και ποικίλες συνέπειες σε πολλούς τομείς. Μόνο ως αλληλέγγυα δεν μπορεί να χαρακτηρίσει κανείς αυτή τη στάση (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.195).

Η παραπάνω στάση που επέδειξε η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στο ελληνικό πρόβλημα χαρακτηρίστηκε ως ωμή παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας προκάλεσε αντικρουόμενες αντιδράσεις. Σίγουρα αύξησε, πρόσκαιρα τουλάχιστον, το κόστος δανεισμού της χώρας και το κόστος αναχρηματοδότησης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Από πολλούς χαιρετίστηκε σαν κίνηση που υπαγορευόταν από την τήρηση των κανόνων και κατά συνέπεια το θεσμικό της ρόλο. Από άλλους πάλι χαιρετίστηκε σαν μια κίνηση στήριξης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος (σε μια εποχή που αυτό υπέφερε από τεράστιες εκροές καταθέσεων, από αδυναμία λειτουργίας της διατραπεζικής αγοράς λόγω της αβεβαιότητας που προκαλούσε η πολιτική αστάθεια και από την κάλυψη που προσέφερε στις εκδόσεις εντόκων γραμματίων του ελληνικού δημοσίου) παρότι έθετε σε κίνδυνο τη φήμη της σε παγκόσμιο επίπεδο και

πιθανότητα και την ανεξαρτησία της (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.195-196).

Σαν κατακλείδα θα λέγαμε ότι το είδος της αλληλεγγύης που επέδειξαν οι ευρωπαϊκές αρχές και οι λοιποί εταίροι στο ελληνικό πρόβλημα είναι μια χαμηλού βαθμού αλληλεγγύη με τιμωρητικό – αποτρεπτικό χαρακτήρα και ψυχρή έως αδιάφορη στάση για τις συνέπειες στα φτωχά και μεσαία λαϊκά στρώματα. Στην ουσία, μπορούμε να πούμε ότι μπορεί η Ελλάδα να μην πτώχευσε ως οικονομία απέναντι στους πιστωτές της αλλά ο λαός της χώρας υπέστη όλες τις συνέπειες που θα είχε υποστεί αν χρεωκοπούσε η χώρα (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.197-198).

Μπορεί η χώρα να κρατήθηκε στην Ευρωζώνη και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα χρηματοδότησης του χρέους της αλλά με τεράστιο κόστος για την ευημερία του λαού της και την κατάσταση της οικονομίας της (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.199-200).

Δεν επιβλήθηκαν ποτέ ποιοτικοί στόχοι και έτσι οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, που αποτέλεσαν και την πραγματική αιτία του προβλήματος, συνέχισαν να υπάρχουν και καμία ουσιαστική προσπάθεια, πέρα από την απλή καταγραφή και επισήμανσή τους, δεν έγινε για τη διόρθωσή τους.

Η αλληλεγγύη που τελικά επέδειξαν οι ευρωπαϊκές αρχές και οι εταίροι της Ελλάδας δεν είναι αυτή που αρμόζει σε πραγματικούς εταίρους που σέβονται ο ένας τον άλλον και που οδηγεί σε πραγματική λύση των προβλημάτων. Είναι η ελάχιστη, υποχρεωτική από τις συνθήκες και τις συμβάσεις θα λέγαμε, «αλληλεγγύη» που απλά συντηρεί μια κατάσταση χωρίς να οδηγεί σε ουσιαστική επίλυση του προβλήματος και που χαρακτηρίζει εταίρους που δεν έχουν αμοιβαία εμπιστοσύνη και κοινή αντίληψη για τα πράγματα (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.197-198).

Το μόνο αισιόδοξο που προκύπτει από τη στάση όλων είναι ότι, έστω και καθυστερημένα και έστω και εξαιτίας των αναγκών, αρχίζει και οικοδομείται ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλληλοσεβασμού και συνεργασίας που σίγουρα θα δώσει θετικά αποτελέσματα στο μέλλον. Καθόλου μικρής σημασίας δεν είναι βέβαια και ο μόνιμος μηχανισμός σταθερότητας και διάσωσης των οικονομιών με προβλήματα που ιδρύθηκε στην πράξη, έστω και με μεγάλη καθυστέρηση και έστω και με τεράστιο κόστος και θυσίες για τον ελληνικό λαό και την οικονομία της Ελλάδας (Παναγιωταρέα, 2017, σελ.199-200).

3.6 Μιαπρόταση ουσιαστικής αλληλεγγύης των ευρωπαίων για την ελληνική οικονομία: Ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης

Για να επανέλθει στο δρόμο της επιτυχίας, της ανασυγκρότησης της οικονομίας της και της ισότιμης και αξιοπρεπούς συμμετοχής της στην προσπάθεια οικοδόμησης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η Ελλάδα οφείλει να επιλύσει τις χρόνιες διαρθρωτικές και ανταγωνιστικές της αδυναμίες και να προωθήσει ένα νέο παραγωγικό μοντέλο, στην κατεύθυνση που συγκλίνουν αρκετά από τα ήδη εκπονημένα, αν και μεμονωμένα δυστυχώς και χωρίς καθολική απήχηση και αποδοχή, σχέδια (MacKinsey, 2012, ΚΕΠΕ, 2013 και IOBE, 2013) και συμπυκνώνονται στο σχέδιο που συζητήθηκε στο Euro Working Group το 2014 με τίτλο «Greece 2021: The New Growth Model».

Απώτερος στόχος της νέας αναπτυξιακής πολιτικής θα πρέπει να είναι η παραγωγή περισσότερων και ποιοτικότερων ανταγωνιστικών αγαθών και υπηρεσιών μέσω αξιοποίησης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας και η συνέχιση και ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων (Schradereetal., 2016, Τσακλόγλου κ.α., 2016, Herrmann/Kritikos, 2013). Το νέο παραγωγικό υπόδειγμα της χώρας, σύμφωνα με τις παραπάνω αναφερόμενες αναπτυξιακές μελέτες, προτείνεται να έχει ως άξονες:

- Την ανακατανομή των παραγωγικών πόρων της χώρας από την κατανάλωση στις επενδύσεις, από τα μη διεθνώς στα διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες, από τα χαμηλής στα υψηλής τεχνολογίας και γνώσης.
- Την αναδιάρθρωση της παραγωγής προς τους δυναμικούς κλάδους, με διεθνή ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, όπως του τουρισμού, της ναυτιλίας, των διαμετακομιστικών υπηρεσιών, των τροφίμων, της ενέργειας, των φαρμάκων, των χημικών, του μετάλλου και άλλων υλικών, της τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνιών, κ.α.
- Την αύξηση του βαθμού εξωστρέφειας της οικονομίας, με αύξηση εξαγωγών, υποκατάσταση εισαγωγών, ένταξη σε διεθνείς αλυσίδες διάθεσης και παραγωγής κ.α.
- Τη βελτίωση της τεχνολογικής και καινοτομικής βάσης της οικονομίας και της καινοτομικής επιχειρηματικότητας.

Είναι βέβαιο ότι η Ελλάδα δε διαθέτει στο πλαίσιο της ONE και των Μνημονίων αυτόνομη οικονομική πολιτική, ούτε συνεπώς τη δυνατότητα άσκησης μιας

κεϋνσιανής επεκτατικής πολιτικής για την τόνωση της εσωτερικής κατανάλωσης και των επενδύσεων. Αντιθέτως, διαθέτει περιορισμένους πόρους από το ΕΣΠΑ και άλλα Ταμεία της ΕΕ καθώς και περιορισμένους εσωτερικούς πόρους. Συνεπώς, θα πρέπει η χώρα να καταβάλει κάθε προσπάθεια για την προσέλκυση κεφαλαίων και τεχνολογίας μέσω άμεσων ξένων επενδύσεων.

Συνοπτικά για την αναστροφή του υφεσιακού φαύλου κύκλου, η Ελλάδα καλείται να ασκήσει πολιτικές τόσο με βραχυπρόθεσμο όσο και με μεσομακροπρόθεσμο ορίζοντα, όπως:

- Πολιτικές για αύξηση των εξαγωγών στο πλαίσιο μιας συνολικής εξαγωγικής στρατηγικής,
- Αξιοποίηση των πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων και των άλλων επενδυτικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων και για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών,
- Προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων για εισροή κεφαλαίων και επιχειρηματικότητας αλλά και για τη βελτίωση της εικόνας της χώρας στους ξένους επενδυτές,
- Μια επιθετική πολιτική προσέλκυσης άμεσων ξένων επενδύσεων αφού πρώτα βελτιώσει η Κυβέρνηση το εσωτερικό επιχειρηματικό κλίμα και τους λοιπούς προσδιοριστικούς παράγοντες των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (π.χ. φορολογία, γραφειοκρατία, κλπ.).
- Σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και την προώθηση του νέου παραγωγικού προτύπου απαιτούνται:
 - Η συνολική βελτίωση του οικονομικού συστήματος της χώρας,
 - Η μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα,
 - Το άνοιγμα των αγορών,
 - Η αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού
 - Η προώθηση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας
 - Η συνεχής βελτίωση των υποδομών, και
 - Η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μέσω αύξησης της απασχόλησης και αναδιάρταξης των κοινωνικών δαπανών.

Τόσο οι δανειστές της Ελλάδας, όσο και το πολιτικό σύστημα και η κοινωνία της χώρας, οφείλουν να συνειδητοποιήσουν ότι εάν δεν υπάρξει μία αναστροφή της υφεσιακής πορείας η χώρα θα κινδυνεύσει από ολική κατάρρευση και από έξοδο από την Ευρωζώνη. Κατά συνέπεια, απαιτείται η μετάβαση από την πολιτική της μονοδιάστατης λιτότητας σε μία νέα αναπτυξιακή πολιτική.

Και φυσικά αν αυτά ίσχυαν προ της επέλευσης της πανδημίας του κορωνοϊού και της λιγότερο ή περισσότερο σωστής ή λάθος αντιμετώπισής της, ισχύουν πολύ περισσότερο σήμερα που η πανδημία έχει επιδεινώσει δραματικά όλους τους οικονομικούς δείκτες, το οικονομικό κλίμα και τις οικονομικές προβλέψεις σε όλα τα πλάτη και τα μήκη της οικουμένης και ακόμα πιο πολύ για την Ελλάδα που βγαίνει από αυτό τον υπερδεκαετή, πλέον, υφεσιακό κύκλο. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη, λοιπόν, για ακόμα πιο γενναία προγράμματα οικονομικής ανάκαμψης και επαναφοράς στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Συμπεράσματα

Η οικοδόμηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι μια πρωτόγνωρη ιστορικά και ζωντανή διαδικασία που εξελίσσεται συνεχώς με στόχο την επίτευξη του κοινού σκοπού και οφέλους των χωρών-μελών της ένωσης. Ο ρυθμός της εξέλιξης φυσικά δεν μπορεί να είναι σταθερός, ούτε καν συνεχής, αλλά εξαρτάται από πάρα πολλούς παράγοντες, ενδογενείς και εξωγενείς, οι οποίοι άλλοτε επιταχύνουν και άλλοτε επιβραδύνουν και δυσχεραίνουν την πορεία των ευρωπαϊκών χωρών προς τον τελικό τους στόχο της ένωσης και της εξυπηρέτησης του κοινού τους οφέλους.

Από την παραπάνω ανάλυση φάνηκε ότι ο σημαντικότερος ίσως παράγοντας στην εξέλιξη αυτή, πιθανότατα πιο σημαντικός και από τον κοινό στόχο και το κοινό όφελος, είναι το επίπεδο εμπιστοσύνης που υπάρχει μεταξύ των χωρών-μελών της Ένωσης. Η οικοδόμηση της αναγκαίας αυτής αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν είναι καθόλου εύκολο έργο, επηρεάζεται από πλήθος παραγόντων, κερδίζεται με το χρόνο και δοκιμάζεται από τα γεγονότα. Το σίγουρο είναι ότι όσο και αν είναι αναγκαία η εμπιστοσύνη μεταξύ των εταίρων χρειάζεται πολύ χρόνο για να δημιουργηθεί στο πνεύμα της αμοιβαιότητας και της καλής συνεργασίας.

Η έννοια της αλληλεγγύης στα προβλήματα και στους κινδύνους είναι βασική και θεμελιώδης στην οικοδόμηση οποιασδήποτε σχέσης συνεργασίας μεταξύ ανθρώπων, ομάδων, επιχειρήσεων και κρατών. Όσο εύκολο όμως είναι να οριστεί θεωρητικά η έννοια αυτή άλλο τόσο δύσκολο είναι να προσδιοριστεί στην πράξη και να εφαρμοστεί με τρόπο ικανοποιητικό για όλους τους συμμετέχοντες και αποτελεσματικό για την αντιμετώπιση του εκάστοτε προβλήματος. Στην περίπτωση της οικειοθελούς ένωσης ενός μεγάλου πλήθους χωρών με διαφορετικές νοοτροπίες, συνήθειες, ανάγκες και προτεραιότητες, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, η ύπαρξη της αλληλεγγύης των εταίρων ενάντια σε οποιοδήποτε πρόβλημα ή κίνδυνο που μπορεί να αντιμετωπίσουν είναι απαραίτητος συνεκτικός παράγοντας.

Η αλληλεγγύη όμως έχει διάφορα επίπεδα και μεγάλο εύρος στην πρακτική της εφαρμογή. Μπορεί να εκτείνεται από το μέγιστο επίπεδο της απόλυτης συνεργασίας και συμπαράστασης με κάθε τρόπο στο αδύναμο μέλος που αντιμετωπίζει το πρόβλημα μέχρι το ελάχιστο επίπεδο που απλά συντηρεί μια κατάσταση χωρίς να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά το πρόβλημα και συνοδεύεται από επώδυνα μέτρα τιμωρητικού χαρακτήρα με στόχο την αποτροπή της επανάληψης του προβλήματος στο μέλλον.

Το ποιο επίπεδο αλληλεγγύης θα επιδειχθεί κάθε φορά σε κάθε πρόβλημα εξαρτάται

αφενός μεν από το επίπεδο εμπιστοσύνης και συνεργασίας που υπάρχει μεταξύ των εταίρων και αφετέρου από την προβλεπτικότητα, τη σαφήνεια και την ποιότητα των συνθηκών και των συμβάσεων που έχουν υπογραφεί μεταξύ των εταίρων. Δεδομένου ότι η εμπιστοσύνη μεταξύ των εταίρων οικοδομείται και κατακτάτε με το πέρασμα του χρόνου είναι λογικό να αναμένουμε ότι η αλληλεγγύη που επιδεικνύεται μεταξύ των εταίρων κάθε φορά θα ξεκινήσει από ένα χαμηλό επίπεδο και σιγά σιγά θα ανεβαίνει σε όλο και πιο υψηλό επίπεδο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια οικειοθελής ένωση σοβαρών και αναπτυγμένων χωρών. Δεν ήταν εύκολο για τους εμπνευστές και τους πρωτεργάτες της να προβλέψουν ότι θα προκύψουν σοβαρά προβλήματα και αδυναμίες, όπως μια χρεωκοπία, σε κάποιον ή κάποιους από τους εταίρους και να έχουν προνοήσει έτσι για τη δημιουργία κάποιου συγκεκριμένου μηχανισμού διάσωσης.

Η περίπτωση της Ελλάδας ήταν η λυδία λίθος για την επιθυμία της ένωσης που έχουν τα διάφορα κράτη-μέλη. Ήταν το πρώτο μεγάλο πρόβλημα που θα δοκίμαζε την ποιότητα της ένωσης και την επιθυμία των χωρών-μελών να φτάσουν σε αυτήν. Αν στο τεράστιο και πρωτόγνωρο αυτό πρόβλημα προσθέσουμε και την έλλειψη εμπιστοσύνης που υπήρξε μεταξύ της Ελλάδας και των εταίρων της, η οποία επιπρόσθετα τορπιλίστηκε και από συγκεκριμένες δηλώσεις, πράξεις και παραλείψεις και από τις δύο πλευρές, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε την καθυστέρηση στην ανάληψη δράσης και την επίδειξη ενός ελάχιστου επιπέδου αλληλεγγύης με σκληρά μέτρα τιμωρητικού χαρακτήρα που εφαρμόστηκε από τις ισχυρές χώρες της Ένωσης προς την Ελλάδα.

Δυστυχώς για τον ελληνικό λαό, επί μια δεκαετία αναγκάστηκε να κάνει σκληρές θυσίες και να μειώσει δραματικά το βιοτικό του επίπεδο για να μπορέσει η Ελλάδα να κερδίσει την εμπιστοσύνη και τη συμπάθεια των άλλων χωρών-μελών ώστε να δημιουργηθεί ο κατάλληλος μηχανισμός διάσωσης και, μέσω αυτού, να μπορέσει η χώρα να στηριχθεί και να αρχίσει να ξεπερνά τα σημαντικά δομικά της προβλήματα. Μπορούμε να πούμε ότι η Ελλάδα αποτέλεσε την Ιφιγένεια στην προσπάθεια δημιουργίας ευρωπαϊκού μηχανισμού διάσωσης και σταθερότητας και στην κατάκτηση ανώτερου βαθμού αλληλεγγύης στο χώρο της οικονομίας μεταξύ των διαφόρων χωρών-μελών.

Τελικά, αυτό που πρέπει να κρατήσουμε είναι το κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλληλοσεβασμού και συνεργασίας που δημιουργείται μεταξύ των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο μόνιμος μηχανισμός σταθερότητας και διάσωσης των

οικονομιών με προβλήματα που ιδρύθηκε στην πράξη, έστω και με μεγάλη καθυστέρηση και έστω και με τεράστιο κόστος και θυσίες για τον ελληνικό λαό και την οικονομία της Ελλάδας.

Βιβλιογραφία

ΙΟΒΕ (2013), Προς ένα αναπτυξιακό υπόδειγμα: Επιλεγμένοι τομείς και θεσμικές παρεμβάσεις για την περίοδο 2014-2020, Αθήνα.

Κατσικάς Δ. (2017) Είναι αλήθεια ότι ο τρόπος διαχείρισης της ελληνικής Κρίσης υπαγορεύτηκε από την ανάγκη διάσωσης των ευρωπαϊκών τραπεζών?

ΚΕΠΕ (2013), Το Αναπτυξιακό Όραμα για την Ελλάδα του 2020: Προβλέψεις, προϋποθέσεις ανάπτυξης και μηχανισμοί χρηματοδότησης, Αθήνα.

Κότιος, Α., Γαλανός Γ., Ρουκανάς Σ., (2012) Η Ελληνική κρίση και η κρίση του Συστήματος διακυβέρνησης της Ευρωζώνης.

Κότιος Α., Παυλίδης Γ., 2012 Διεθνείς οικονομικές κρίσεις, κεφ. 4 Η κρίση της Ευρωζώνης Αθήνα: Rosili.

Κουτσιάρας Ν. Και Μανούζας Ζ. (2017) Είναι αλήθεια ότι η ΕΚΤ δεν έχει βοηθήσει επαρκώς την Ελλάδα? Η μάλλον απροσδόκητη σχέση θεσμικής ανεξαρτησίας και νομισματικού συντηρητισμού

Μαρής Γ. (2012) Η Ευρωπαϊκή κρίση χρέους και η σύγκλιση των Ευρωπαϊκών οικονομιών.

Μαρής Γ. (2014) Το Νέο Πλαίσιο και τα Όρια της Οικονομικής Διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ) Ερευνητικό Κείμενο Νο 11/2014.

Μούσης, Ν., (2008) Ευρωπαϊκή Ένωση. Αθήνα: Παπαζήση

Παναγιωταρέα, Ε., (2017), Είναι αλήθεια ότι τα χρήματα που δανείστηκε η Ελλάδα προορίζονται για την αποπληρωμή προηγούμενων χρεών και τη διάσωση των τραπεζών; Επιμέλεια ΚΑΤΣΙΚΑΣ Χ. ΔΗΜΗΤΡΗΣ, ΦΙΛΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΑΤΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ «Κατανοώντας την Ελληνική Κρίση- Απαντήσεις σε καίρια ερωτήματα για το κράτος, την οικονομία και την Ευρώπη» Εκδόσεις Παπαζήση

Σκλιάς, Π. et. al. (2012), Η ελληνική κρίση και το ευρωπαϊκό οικονομικοπολιτικό πλαίσιο, Φιλελεύθερη Έμφαση.

Σκλιάς, Π., Ρουκανάς, Σ. &Μαρής, Γ., 2012. Η Πολιτική των Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σχέσεων. ΠΑΠΑΖΗΣΗ επιμ. ΑΘΗΝΑ: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Τσακλόγλου, Πάνος κ.α., 2016, Ένα Νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό, <http://www.setee.gr/images/pdf/parag-modelo2016.pdf>.

Τσόμσκι, Ν., 2015. Occupy: Σκέψεις πάνω στην ταξική πάλη, στην επανάσταση και στην αλληλεγγύη, Αθήνα: Κέδρος.

Borger Vestert, “How the Debt Crisis Exposes the Development of Solidarity in the Euro Area”, European Constitutional Law Review, Vol 9, (2013).

- Euro Working Group, 2014, «Greece 2021: The New Growth Model».
- Fernandes, S., & Rubio, E., 2012. Solidarity within the Eurozone: How much, what for, for how long?. Notre Europe. Paper No 51. Διαθέσιμο στο: <http://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/solidarityemus.fernandese.rubionefeb2012.pdf> [Πρόσβαση 1/10/20].
- Galenianos M., 2015, The Greek Crisis: Origins and Implications, ELIAMEP Crisis Observatory Research Paper No 16.
- Herrmann B. and A.S Kritikos, 2013, Growing out of the crisis: hidden assets to Greece's transition to an innovation economy, IZA Journal of European Labour Studies.
- Lengfeld, H., Schmidt, S. & Häuberer, J., 2015, Is There a European solidarity? Attitudes towards fiscal assistance for debt-ridden European Union Member States. Διαθέσιμο στο papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2597605 [Πρόσβαση 1/10/2020].
- Paul Krugman (2012) Τέλος στην Ύφεση Τώρα. Κεφάλαιο: Το λυκόφως της Ευρώπης
- Nègre François (2020) Δεύτερος πυλώνας της ΚΓΠ: η πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη. Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_3.2.6.pdf [Πρόσβαση 9/10/2020].
- McKinsey & Company (2012), Greece 10 Years Ahead, Defining Greece's new growth model and strategy.
- Schrader, Klaus et al. (2016), Developing Growth Potential for the Greek Economy, στο Petrakis, Panagiotis E. (Ed.) A New Growth Model for the Greek Economy, New York: Palgrave Macmillan, σελ. 99-113.
- Stjernø, S., 2011. Η ιδέα της αλληλεγγύης στην Ευρώπη-The idea of solidarity in Europe. European journal of social law, 3, pp. 156-176.

Βιβλιογραφία σε Τύπο- Διαδίκτυο

- Καθημερινή (2014) Ομοσπονδιακό κράτος ή διάλυσή της Ευρωζώνης <http://www.kathimerini.gr/757321/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/omospondiako-kratos-hdialysh-ths-eyrwzwnhs>
- Καθημερινή (2018) Η κρίση στην Ευρωζώνη αίτια και προοπτικές. <http://www.kathimerini.gr/443996/article/epikairothta/politikh/h-krish-sthn-eyrwzwnh-aitia-kai-prooptikes>.
- Capital.gr (2018) Daniel Gros «Κατανοώντας τους περιορισμούς της Συνθήκης του Μάαστριχτ» <https://www.capital.gr/ceps-eu/3352406/katanoontas-tous-periorismous-tis-sunthikis-tou-maastrixt>
- Παπαγιαννίδης, Β., (2020) «Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας: Τελικά σωθήκαμε

παράνομα;» Διαθέσιμο στο:

<https://www.offlinepost.gr/2020/02/29/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%BC%CE%B7%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82/> [Πρόσβαση 10/10/2020].

Χειρτ, Μακ Προδημοσίευση του βιβλίου

<https://www.protagon.gr/epikairota/politismos/prodimosiefsi-ti-ginetai-an-i-evrwpri-dialythei-xeirt-mak-metaixmio-2035000000>

Οικονομικά της Καθημερινότητας, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ) (Διαθέσιμο στο: <https://www.dailyeconomics.gr/oikonomikoi-oroi/eyrwpaikos-mhchanismos-statherothtas-ems>)[Πρόσβαση 27/10/2020].

Αναφορές σε κείμενα Ευρωπαϊκής Ένωσης

European Commission (2010), The Economic Adjustment Programme for Greece, European Economy Occasional Papers, No 61 (May 2010)

European Commission (2012), The Second Economic Adjustment Programme for Greece, European Economy Occasional Papers, No 94 (March 2012)

European Commission (2015), Third Memorandum of Understanding, Brussels

European Commission (2016), Supplemental Memorandum of Understanding, http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/pdf/smou_en.pdf

Europa.eu, (2020) Η ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Διαθέσιμο στο: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_el [Πρόσβαση 3/10/2020].

Europa.eu, (2020), Μια ειρηνική Ευρώπη – η αρχή της συνεργασίας Διαθέσιμο στο: https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1945-1959_el, [Πρόσβαση 4/10/2020].

Διακήρυξη του Schuman (The Schuman Declaration of 9 May 1950). Διαθέσιμο στο: <http://www.europarl.europa.eu/greece/resource/static/files/the-schumandeclaration-of-9-may-1950.pdf> [Πρόσβαση 1/10/2020].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016. Μετεγκατάσταση και επανεγκατάσταση: τα κράτη-μέλη της ΕΕ πρέπει να αναλάβουν επειγόντως δράση. Διαθέσιμο στο: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1343_el.htm [Πρόσβαση 1/10/2020].

Ευρωπαϊκή Ένωση (1992) , "Συνθήκη Για την Ευρωπαϊκή Ένωση υπογράφηκε στο Μάαστριχτ 07/02/1992", C191, διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=NL> [Πρόσβαση 3/10/2020].

/Euro barometer 73 , Αύγουστος 2010 Διαθέσιμο στο:

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_first_en.pdf [Πρόσβαση

29/10/2021].

Euro barometer 76.1., 2012. Crisis. Διαθέσιμο στο :

http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/decembre/rapport_en.pdf

[Πρόσβαση 30/9/2020].

Euro barometer 85 - Wave EB85.2 2016. European citizenship. Διαθέσιμο στο:

[http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDet](http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/85/surveyKy/2130)

[ail/search/85/surveyKy/2130](http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/85/surveyKy/2130) [Πρόσβαση 31/9/2020].

European Commission, 2018. Member States' support to emergency relocation mechanism.

Διαθέσιμο. [https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/what-we-](https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/press-material/docs/state_of_play_-_relocation_en.pdf)

[do/policies/european-agendamigration/press-material/docs/state_of_play_-_relocation_en.pdf](https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/press-material/docs/state_of_play_-_relocation_en.pdf)

[Πρόσβαση 30/9/2020].

European Stability Mechanism (χ.η.). About us: History. Διαθέσιμο στο:

<https://www.esm.europa.eu/about-us/history> [Πρόσβαση 30/9/2020].

Eurostat, 2018a. Asylum statistics. Διαθέσιμο στο:

[http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Asylum_statistics#Main_trends_in_t](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Asylum_statistics#Main_trends_in_the_numbers_of_asylum_applicants)

[he_numbers_of_asylum_applicants](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Asylum_statistics#Main_trends_in_the_numbers_of_asylum_applicants) [Πρόσβαση 30/9/2020].

Eurostat, 2018b. People at risk of poverty or social exclusion. Last update of data: 03/05/2018

Διαθέσιμο στο:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcod>

[e=t2020_50&language=en](http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcod) [Πρόσβαση 30/9/2020].

Κανονισμός ΕΕ 604/2013. Κανονισμός για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον

προσδιορισμό του κράτους-μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς

προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος-μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα

(αναδιатύπωση). Διαθέσιμο στο: [https://eurlex.europa.eu/legal-](https://eurlex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EL)

[content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EL) [Πρόσβαση 1/10/2020].

Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (Trattato istitutivo

della Comunità Europea del Carbone e dell' Acciaio). [http://eur-](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/IT/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EL)

[lex.europa.eu/legalcontent/IT/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EL](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/IT/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EL) [Πρόσβαση

1/10/2020].

Συνθήκη της Λισαβόνας (Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και

της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Διαθέσιμο στο:

https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026el.pdf [Πρόσβαση 1/10/2020].

Συνθήκη του Μάαστριχτ (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση). Διαθέσιμο στο:

[https://europa.eu/europeanunion/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_uni](https://europa.eu/europeanunion/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_el.pdf)

[.pdf](https://europa.eu/europeanunion/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_el.pdf) [Πρόσβαση 30/9/2020].

Διακήρυξη της Ρώμης (The Rome Declaration). Διαθέσιμο στο:

<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/romedeclaration/pdf>
[Πρόσβαση 1/10/2020].

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο:
https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026el.pdf [Πρόσβαση 1/10/2020].

https://www.pronews.gr/kosmos/eyropaiki-enosi/862433_zak-ntelor-i-elleipsi-allileggyis-kanei-tin-eyropaiki-enosi-na [Πρόσβαση 25/10/2021].

Έκθεση Μάριο Μόντι σχετικά με την αναζωογόνηση της ενιαίας αγοράς συζήτηση στο

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-7-2010-11-10-ITM-017_EL.html) [Πρόσβαση 25/10/2021].